

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ТАНЫМДЫҚ, ҚОҒАМДЫҚ-АҚПАРАТТЫҚ ЖУРНАЛ

2025 ТАМЫЗ

№8(26)

АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ

«АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ»

Республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-танымдық,
қоғамдық-ақпараттық журнал

2023 жылдан бастап шығады.

Шығу жиілігі-айына бір рет.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму
министрлігінің мерзімді баспасөз басылымын, ақпарат агенттігін
және желілік басылымды есепке қою туралы №KZ88VPY00079149
куәлігімен тіркелген

БАС РЕДАКТОР:

*Нұрманбекова Раушан
Қабжанқызы*

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Еспенбетов А.С.,
профессор, филология
ғылымдарының докторы
Shakarim university

Кәрімов М.Қ.,
профессор, тарих ғылымдарының
кандидаты
Shakarim university

Қожахметова Д. О.,
PhD, Shakarim university

Шәкерхан Қ.О.,
PhD, Shakarim university

Султанова Н.К.,
педагогика ғылымдарының
кандидаты, доцент
Alikhan Bokeikhan University

Туленов Б.А.,
Абай облысы білім
басқармасының
басшысы

Аубакирова М.С.,
дизайнер

«АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫ»
Республикалық ғылыми-
әдістемелік, педагогикалық-
танымдық, қоғамдық-ақпараттық
журнал. Редакция келіп түскен
материалдар, қолжазбалар
қайтарылмайды. Автордың
көзқарасы редакцияның көзқарасы
емес. Басылған материал және
фотолар бойынша жауапкершілік
әр автордың өзінде болады.
Материалдарды журналдың
руқсатынсыз көшіріп басуға
болмайды.

«Абай тағылымы» журналы
«ABAY TAGYLYMY»
2025 жыл

МАЗМҰНЫ

<i>Редактордың алғы сөзі.....</i>	<i>3</i>
<i>Абай Құнанбайұлы</i>	<i>4</i>
<i>«AMANAT» партиясынан ақпараттар.....</i>	<i>5</i>
<i>Султанова Нургүль Камильевна.....</i>	<i>6</i>
<i>Баяхметова Гүлдан Солтановна.....</i>	<i>10</i>
<i>Абеуова Шолпан Рысбекқызы.....</i>	<i>10</i>
<i>Бексемуратова Асыл Закановна.....</i>	<i>13</i>
<i>Раймханова Меруерт Бауржановна.....</i>	<i>15</i>
<i>Бурашова Полина Васильевна.....</i>	<i>18</i>
<i>Садвакасова Дина Гизатовна.....</i>	<i>22</i>
<i>Ковредова Ксения Николаевна.....</i>	<i>24</i>
<i>Якушенко Валентина Викторовна.....</i>	<i>27</i>
<i>Балгабаева Бакытгүль Ундеуовна.....</i>	<i>30</i>
<i>Нургалиева Лаура Тлеубековна.....</i>	<i>32</i>
<i>Кәкімжанқызы Индира.....</i>	<i>34</i>
<i>Бөкембаева Нәзира Мейрамбайқызы.....</i>	<i>36</i>
<i>Оралгазыев Қуаныш Оралгазыұлы.....</i>	<i>39</i>
<i>Серікұлы Медғат.....</i>	<i>41</i>
<i>Алпиева Айман Тлеугажиевна.....</i>	<i>43</i>
<i>Намазбаева Алмагүль Жамбалаевна.....</i>	<i>45</i>
<i>Қайырлыбекқызы Әлия.....</i>	<i>47</i>
<i>Адилбаева Асем Еркеновна.....</i>	<i>49</i>
<i>Саяхова Гүлмира Төлеубекова.....</i>	<i>51</i>
<i>Садуакасова Айжан Магазовна.....</i>	<i>53</i>
<i>Медетова Анара Канатказыевна.....</i>	<i>56</i>
<i>Абайдың он төртінші қара сөзі.....</i>	<i>58</i>

*Ұстаздық қылған жалықпас,
Үйретуден балаға
Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Абай*

Ұлы Абайдың жазу үстелі қасында

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАН!

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың ұсынысымен Семейге тарихи қала мәртебесі берілді. Бұл ұсыныс жалпы халықтың қолдауына ие болды. Бұдан соң Президент тағы бір маңызды шешім жасап, Абай облысын құрды. Семей қаласын облыс орталығы етіп бекітті. Бұл Жаңа Қазақстанның жаңаша әділетті жолының айқын көрінісі еді. Абай даналығы Қазақ елін асқақтатпаса төмендетпейтіні хақ! Ел Президенті соған ерекше мән беріп отыр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Абай облысы ашылғаннан кейін ең алғаш рет «Ұстаздар күнінде» Семейге арнайы келіп, халықпен кездесу өткізді.

Облыс мәртебесіне ие болған кезде қарапайым халықтың қуанышында шек болмады. Әсіресе, бір кездері бұрынғы Семей облысының ірге тасы қалануына тер төгіп, үлкен еңбек сіңірген ардагер-ақсақалдарымыз тіпті көздеріне жас ала қуанды. Кейіннен, облыс әкімі ақсақалдармен кездесу өткізді, ел ағалары жігерлі басшыға ақ батасын берді. Осы жақсы жаңалықтар халықты қанаттандырды, бәріміз серпіліп қалдық. Біз де Абай облыстық білім басқармасының қолдауымен «Абай тағылымы» журналын шығаруды қолға алдық. «Абай тағылымы» журналы ғылыми-педагогикалық ортаға арналған. Дегенмен, қазіргі таңда тек республиканың бүкіл халқы үлкен де, кіші де журналымызға қызу түрде атсалысуда.

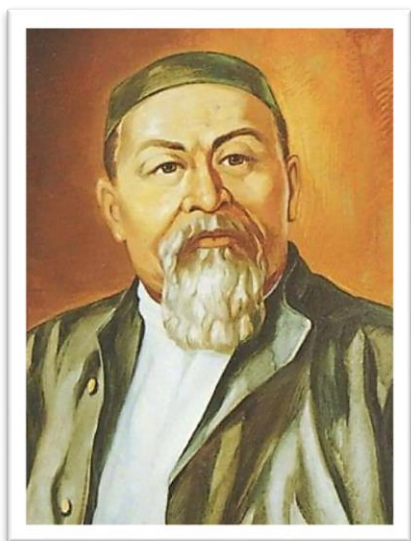
Қазіргі заманда ауылда болсын, қалада болсын, білім нәрін себуші ұстаздар қауымы екені рас. «Артық ғылым кітапта» деп ғұлама Абай айтқандай, журналдың басты мақсаты-жаңалықтың жаршысы болу, білім мен тәрбиенің дәнін егу. «Білім – шамшырақ», біз осы жолды ұстандық. Сол себептен журналға Абайдың «Ұстаздық қылған жалықпас, үйретуден балаға, ақырын жүріп, анық бас, еңбегің кетпес далаға» деген өлең жолдарын эпиграф етіп алдық. «Абай тағылымы» – республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-танымдық және ел өміріне де арналған қоғамдық-ақпараттық журнал болмақ. Журналға университет, колледж, мектеп мұғалімдерімен қатар, барлық мамандық иелері, жастар мен оқушылар, дана қарияларымыз да атсалыса алады.

Құрметпен, Раушан Нұғманбекова

«Абай тағылымы» журналының Бас редакторы

АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІН ОҚИ ОТЫРЫҢЫЗДАР...

Болды да партия

Абай Құнанбайұлы

Болды да партия,
Ел іші жарылды.
Әуремін мен тыя,
Дауың мен шарынды.

Құрбыдай хош тұттым
Жасың мен кәрінді.
Жоқтамай, ұмыттым,
Ақыл мен нәрінді.

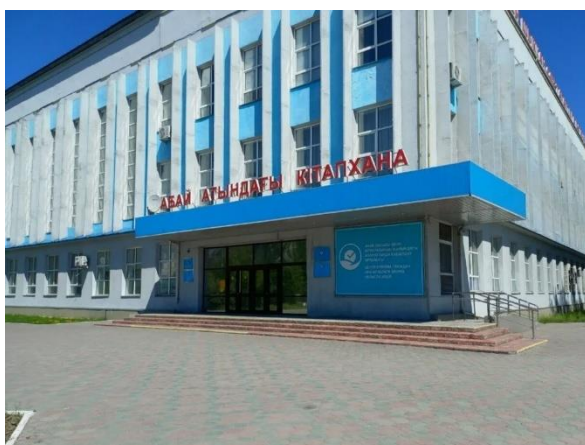
Ортаға көп салдым
Өзімде барымды.
Япырым-ау, неңді алдым,
Сау қоймай арымды?

Ойымнан ой бөліп,
Қозғадың тамырды.
Көңілге тік келіп,
Кетірдің сабырды.

Ойым да ақ, жарым да ақ,
Кеңімді, тарымды
Қарасам пайымдап,
Сөзің сол сарынды.

Өсекке салмаңдар
Ойымды, жарымды.
Өлшеуге алмаңдар,
Ойым бек тарылды.

Ұрыңнан асырдың
Сұм тілді қарынды.
Жасырдым, жасырдым,
Енді айттым зарымды.

«АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ БАСТАМАСЫМЕН «ҰЛЫ ДАЛА» ОБЛЫСТЫҚ ӘДЕБИ БАЙҚАУЫНЫҢ МАРАПАТТАУ САЛТАНАТЫ ӨТТІ

Семейдегі Арбат алаңында Абай Құнанбайұлының 180 жылдық мерейтойына арналған «Ұлы дала» облыстық әдеби-шығармашылық байқауының марапаттау рәсімі өтті. Бұл рухани мереке «АМАНАТ» партиясының бастамасымен, сондай-ақ Абай облысының мәдениет, тілдерді дамыту және архив ісі басқармасының қолдауымен ұйымдастырылды. Іс-шара барысында «АМАНАТ» партиясы Абай облыстық филиалының төрағасы Айдар Садырбаев сөз сөйлеп, жас қаламгерлерге шығармашылық табыс тілеп, Абай аманатын дәріптеудің маңыздылығын атап өтті. Сондай-ақ, облыстық мәдениет басқармасы басшысының орынбасары Олжас Соғымбай, драматург, жазушы Қуат Қиықбай да сәттілік тіледі. Байқау барысында өңіріміздің жас қаламгерлері поэзия, проза және балаларға арналған шығарма бағыттарында бақ сынап, әдебиетке деген шынайы махаббатын, сөз өнеріне деген құштарлығын паш етіп, жас дарындар лайықты марапаттарына ие болды. Поэзия бағыты бойынша бірінші орынды – Жақсылық Асқарбеков, екінші орынды – Азамат Оразғалиев, үшінші орынды – Мереке Әлмұратов иеленіп, жеңімпаз атанды. Ал проза бағыты бойынша бірінші орынды – Ақжол Қадырбекұлы, екінші орынды – Санжар Тұралы, үшінші орын – Ақнұр Жумадилова иеленсе, балаларға арналған шығарма бағыты бойынша жеңімпаздар да анықталды. Бірінші орын – Қуат Айтқали, екінші орын – Бекарыс Секенов, үшінші орын – Лязат Баяхметоваға табыс етілді. Ал Медет Демежанов «Абай аманаты» арнайы жүлдесімен марапатталды. Абай елінің жас ақын-жазушылары алдағы республикалық кезеңге жолдама алып, әдебиет пен руханият мерекесі «Ашық микрофон» жобасымен жалғасты.

АБАЙ МҰРАСЫНДАҒЫ РУХАНИ-ИМАНДЫЛЫҚ ТӘРБИЕ

Султанова Нургуль Камильевна
Абай облысы, Семей қаласының Alikhan
Bokeikhan University

«Педагогика және психология»
кафедрасының меңгерушісі

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Қазақстанның егеменді ел болудың бастауларында небір қиын күндерді бастан кешіп, бүгінде әлем назарына іліне бастаған еліміздің әлеуметтік-экономикалық жаңаруы мен саяси демократияланған кезеңінің тағы да бір жаңа бағыттары ұсынылып отыр. Ол жаңа бағыт Қазақстанның алға басуы барысында әлемдік тәжірибеге сәйкестікті көздеу болып табылады. Осы көздеу, біріншіден, оқу-ағарту ісінде әлемдік ықпалдастыққа ену болса, екіншіден, бәсекелестігі биік мемлекеттер қатарына ену. Бұл

екеуі де бүкіл оқу-ағарту жұмысын түбегейлі тексеруді қажетсінеді. Өйткені бүгінгі жаңадан құрылып, жаңа жетіліп келе жатқан егеменді Қазақстан Республикасы ұзақ мерзімге арналған білім беру саясатында оны дамытудың жаңа негізін қалағалы отыр. Яғни, білім берудің мазмұнына, білім беру жүйесінің құрылымына, білім беруді басқару жүйесіне, кадрлық және әлеуметтік саясатқа көптеген өзгерістер мен толықтырулар жасауды көздеп отыр. Осы айтылғандар негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру, оған білім беру үстінде оның бойына жаңа тұлғалық қасиеттерді сіңіру өте қажет. Жаңа Қазақстанның жаңа адамы республиканың тарихи, ұлттық, демографиялық, географиялық, экономикалық және мәдени ерекшеліктерінің негізінде тәрбиеленіп, қалыптасуы тиіс. Осыған орай, өткен кезеңдердегі ірі рухани тұлғалар мұрасындағы тәлім-тәрбиелік озық-ой пікірлерді саясаттың ықпалынан тыс кешенді түрде тұтас қарастырудың маңызы артып отыр. Мұның өзі төл педагогикамыздың тарихын жаңа айқындамалармен толықтыра түсетін аса күрделі педагогикалық проблема болып табылады.

Тәуелсіздік алынғанға дейінгі педагогиканың дамуы кеңестік дәуір идеологиясы үстемдік етумен тығыз байланысты екені баршаға аян. Бұл оң өзгерістер педагогтардың алдында ұлттық ерекшеліктер мен жалпы адамгершілік құндылықтарды бойына сіңірген, рухани дүниесі бай, жан-жақты мәдениетті тұлғаны тәрбиелеу міндетін қойып отыр. Мұның өзі, бұған дейін қалыптасқан халықтық бай рухани тәжірибеге сүйенуді қажет етеді. Оның маңызды бөлігінің ірі тұлғалардың бай мұрасы құрайтыны белгілі. Осындай тұлғалардың бірегейі – Абай Құнанбайұлының есімі бүгінде тек қазақ жұртыны ғана емес, барша әлемге кең танымал екендігін оның 150-180 жылдық мерейтойлар тағы бір дәлелдеп өтті. Алайда, оның рухани мол мұрасының танылып болмаған қырларын жас ұрпаққа таныту ісі ешқашан тоқтамақ емес. Соның бірі- Абай мұрасындағы рухани-имандылық тәрбие идеялары.

Соңғы онжылдықтарда Абай шығармаларындағы рухани-имандылық ой-пікірлерінің қалыптасуына әсер еткен қайнар көздер мен бастауларға объективті тұрғыдан баға беруде Абайды рухани ұстаз ретінде алғаш танытушылар 20-шы жылдардағы қазақ зиялыларының Ж.Аймауытов., Ә.Бөкейханов., А.Байтұрсынов., М.Дулатов., М.Жұмабаев., Ш.Құдайбердиев және абайтанушылар мен педагог ғалымдар М.Әуезов., М.Әлімбаев., С.Байжанов., С.Ғаббас., Д.Досжан., Ғ.Есім., Қ.Жарықбаев., А.Көбесов., С.Қалиев., М.Мырзахметұлы., Б.Сапаралы., І.Халитова., Б.Ердембеков және т.б. еңбектерінің маңызы зор. Аталған ғалымдарда Абай тұлғасының қалыптасуының педагогикалық үш факторы: тұқым қуалаушылық, қоршаған орта мен тәрбие және М.Әуезов атап көрсеткен үш қайнар көзі халық ауыз әдебиеті, шығыс поэзиясы, орыс және Еуропа мәдениеті туралы жан-жақты қарастырылған. Мұның өзі

Қазақстан педагогтарының алдына жас ұрпаққа Абай мұрасын оқыту, оны тәрбие ісіне пайдалануды жетілдіру талабын туындап отыр. Біз, Абайдың рухани-имандылық тәрбие идеяларының маңызын төмендегі 1 кесте арқылы байқаймыз.

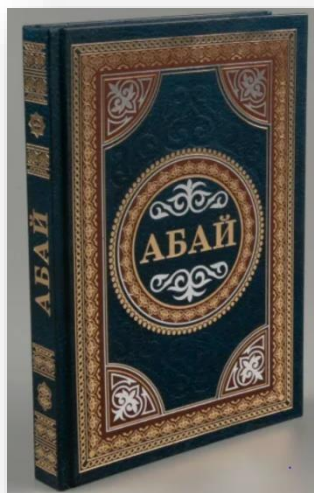
1-кесте. А.Құнанбайұлының рухани имандылық тәрбиенің қалыптасуы

Тәрбие көздері	Тәрбие бағыттары	Абай бойында қалыптасқан имандылық қасиеттер
Отбасы тәрбиесі 1. ата-әже 2. әке-шеше	Ұлттық мұсылмандық, шығыстық	Ар-ұят, әдеп-инабат, кісілік, естілік, адалдық, ізгілік, қайырымдылық, әділеттік, парасаттылық,, имандылық, адамгершілік және т.б.
Мектеп тәрбиесі 1. ауыл молдасы 2. медресе ұстаздары 3. приходская школа ұстаздары	Діни-мұсылмандық, мұсылмандық-шығыстық (діни, шығыс ғұламаларының адами қағидаттар) Батыстық (ағартушы-демократтық қағидаттары)	
Өзіндік тәрбие Абайдың өзі	Ұлттық мұсылмандық, шығыстық, батыстық, жалпыадамзаттық	

Абайдың дүниеге көзқарастарының жоғарыда аталған үш қайнар көзі, оның ағартушылық ой-пікірлерінің де негізі болып табылады. Сондықтан біз «иман», «имандылық», «имандылық тәрбиесі» ұғымдарын талдауға олардың төл педагогикамызда алатын орнын анықтауға арнадық.

Ғылыми сөздіктерге тоқталғанымызда, мәселен, «Қазақ тілінің қысқаша этимологиялық сөздігі» (1966) мен «Философиялық сөздікке» (1996) «иман» термині еңбеген. Ал, Е.Бекмұхаметовтың «Қазақ тіліндегі араб-парсы сөздері» (1977) атты еңбегі мен Н. Оңдасыновтың «Арабша-қазақша түсіндірме сөздігінде» (1984) «иман» сөзінің бірнеше мағынасы берілген: сену, нану, діни, ауыспалы мағынасында ұят, адалдық. Бұдан байқағанымыз «иман» сөзінің қазақ тіліндегі баламасы – сенім. Біздіңше, «иман» түсінігіне берілген бұл анықтамалар мазмұны қазақ халқының иманды ұрпақ тәрбиелеудегі ұстанған негізгі қағидаттарының аясының кеңдігін, оларға қойылатын талап-тілектер қатарының кешенді бағыттарын анық байқатады. Хакім ұстаздың ойынша, иман келтіру - өзіңе пайда келтіру, сол жолда өз мүмкіндігіңді жетілдіруге ұмтылу, сонда ғана ол нағыз иман болмақ. Ұл ығұлама Абайдың бұл ойы материалистік көқарас негізіндегі ғылыми сеніммен ұштасып жатыр. Оның мәні: табиғат пен қоғам заңдылықтарына сүйенген, өмір тәжірибиесін басшылыққа алған, саналы да бекем сенім екендігінде. өйткені, өзіне дейінгі шығыс ғұлама-ойшылдары әл-Фараби, Ж.Баласағұни, М.Қайқабус, Ж.Қарабағи, Ә.Науай, Ғ.Дауани және т.б. еңбектерде иман мазмұнын жалпы адамзаттық тәлім-тәрбие қағидаттарымен ұштастыра қарау дәстүрі ұлы ақынға да зор ықпалын тигізді. Абай пайымдауындағы бұл «сенім»-«иман» мазмұнының педагогикалық «сенім» ұғымымен мазмұндас екендігін көрсеткен [1].

«Иман» ұғымын кең қолданудың сара жолын қалыптастырушысы ұлы Абай десек, «имандылық» ұғымының да негізін қалаушы деп білеміз. Себебі, Абай шығармаларында «иман», «имансыздық», «иманигүл», «иманижүрек», «иман білмес», «иман тазалығы», «иман келтіруші», «иманы жоқ» және т.б. ұғымдарына терең тоқталуы дәлел. Сонымен қоса, этнопедагогика ғылымында «имандылық тәрбиесі» туралы сөз еткенде ірі педагог-ғалымдарымыз Шоқан, Ыбырай, Абай еңбектерін аталуы да кездейсоқ емес деп ойлаймыз.

«Имандылық» сөзін педагогикалық тұрғыда ең алғаш ресми түрде қолданушы Өзбекәлі Жәнібеков. Ол «Социалистік қазақстан» газетіндегі 20.12.1990 жылы «жалпыадамзаттық игі қасиеттер және адамды имандылыққа тәрбиелеу мәселелері» атты мақаласында: «...жалпыадамзаттық игі қасиеттер деп отырғанымыз зорлық-зомбылық атаулыны жоққа шығарып, шыдымдылыққа, мейірімділікке, өзгенің өмір салтына құрметпен қарауға т.б. жоғарғы ізгілік, имандылық нұсқалары» - деп көрсеткен. 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған ҚР-ның Конституциясында «имандылық» ұғымы орыс сөзімен «нравственность» ұғымының баламасы ретінде қолданылады: «...конституциялық құрылыс пен қоғамдық имандылық нұсқан келтірмеуге тиіс» (12-бап) және «...халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатына

қажетті шамада ғана және тек заңмен шектелуі мүмкін» (39-бап) деп көрсетілген [2].

Ал, «имандылық тәрбиесі» деп, біз жеке тұлғаны жоғарыда атап өткен тар және кең мағынадағы руханилыққа тәрбиелейтін құнды қасиетер мен талаптардың жиынтығын айтамыз.

Енді ғұламаның педагогикалық ой-пікірлеріне тоқталса, ең алдымен кемеңгер ойшыл ақын, ағартушының өлеңдері мен қара сөздерінің тәрбиелік-тәлімдік мәні зор, идеялық деңгейі жоғары болып келеді.

«Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқты-барды, ертегіні термек үшін», - [3]

деп ақынның өзі айтқандай оның өлеңдерінің әлеуметтік, этикалық мәні мейлінше терең. Ең алдымен ол өз халқына өлеңдері, қара сөздері арқылы ұдайы ой салды, оның көкірегін оятып, оны надандықтан, жаман қылықтардан сақтандырды, мәдениетті болуға, прогреске шақырды.

Абай өзінің өлеңдерінің бәрінде:

«Қалың елім қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың,
Жақсы мен жаманды айырмадың
Бірі қан, бірі май боп енді еккі ұртың»

– [4] деген сөздері дәлел бола алады. Бұл өлеңде Абай ашынып, халықтың жанына тие айтады. Сондай-ақ, Абай бос даурығуға, бекер сал шашуға, өтірік, өсек айтуға, жалқаулыққа қарсы шықты.

«Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол, адам болам десеңіз»,
- дей келіп, Абай:
«Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ,
Бес дұшпаның білсеңіз,
Талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым ойлап қой,
Бес асыл іс, көнсеңіз», - деген өсиет айтты.

Абай өнер-білім алуға шақырды, өмірде өз орныңды тап, пайдалы әрекет жаса, дейді. «Сен де – бір кірпіш дүниеге, тетігін тап та, бар қалан!» деген сөздер соның айғағы. Қазақ

елінде ойын-сауыққа көп әуестеніп, бір үйден бір үйге, бір ауылдан бір ауылға селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет селтендеп, қыдырып жүретін келеңсіз әдет барын ашына ескертіп, одан аулақ болуды арман етті.

Ұлы ағартушы өзінің көптеген шығармаларында қазақ халқының ауыр тұрмысын және надандығын мінеп-шенеді. Қара басының қамын ғана ойлайтын, яғни тән қажеттігін өтеуді ғана ескеріп, рухани қажеттілікті ойламайтын, біреуді алдап, біреуді арбап күн көрушілерге, өзінен күшті әкімдер алдында жағымпаздықпен көзге түсіп қалуға тырысушыларға Абай мейлінше қарсы болды. Ондағы мақсат халыққа адал қызмет ету деп ұқты:

Пайда ойлама, ар ойла
Талап қыл артық білуге.
Артық білім кітапта
Ерінбей оқып көруге,

- деп жастарды білім-ғылымды меңгеруге шақырды. Тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімде деп ұққан Абай:

Түбінде баянды еңбек егін салған,
Жасынан оқу оқып, білім алған.
Би болған, болыс болған мақсат емес,
Өнердің бұдан өзге бәрі жалған.

Ел болу үшін қала салып, отырықшылықта болу керек, мектеп салып, оқу оқып, білім алу қажет, тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімде ғана тұр [5] деп жар салды.

Сонымен, Абай көксеген имандылық тәрбиенің нәтижесі - өзіндік тәрбие арқылы жүзеге асуы тиіс. Сол себепті, хакім ұстаз оған кедергі болатын нәрселердің имандылықтың қас жауы немесе ең жаман қасиеттерге балап, «күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе: әуелі – надандық, екінші – еріншектік,, үшінші - залымдықты» атап көрсетеді. Абай надандықтан құтылмайынша, іздеген мұратын, ізгі арманың бәрі бекер дегенді уағыздайды. Абай түсінігендегі педагогикалық мәні зор ұғымдар: Алла. Қоғам. Адам. Тәрбие. Осы ұғымдар арқылы Абай қалдырған парасат-пайымдылық, өсиет-нақылдық, өнегетайылымдық, рухани имандылық, педагогикалық идеялары мен биік мұраттары тек бүгінгі күннің ғана өзекті мәселесі болып табылмайды, сондай-ақ ол, келешекке де мол бағышталған.

Қорыта айтқанда, әлемдік деңгейдегі хакім ұстаз – Абай есімі тәуелсіз еліміздің рухын биікке көтеретін, соған лайық есім. өйткені, Абай көздеген ұлы мұраттың ұлттық шеңберде ғана емес, дүниежүзілік ұлы мұраттармен ұштасуы, бүгінгідей ұлтты Қазақстан ұландарын тәрбиелеуге зор ықпал етері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Елемесова А.С. Абай және рухани-имандылық тәрбие. – Алматы: Білім, 2000. (А.Құдияровамен авторлық бірлестікте).
2. Жәнібеков Ө. Социалистік қазақстан // 20.12.1990
3. Әуезов М. Абай Құнанбаев. – Алматы, 1995.
4. Абай Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: Жазушы. – Т.1: Өлеңдер мен аудармалар. – 2005 – 336 б.
5. Халитова И.Р. Абай Құнанбаев мұрасын оқу-тәрбие процесіне ендірудің педагогикалық негіздері. – Алматы, 1997. – 200 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ МАҢЫЗЫ

**Баяхметова Гулдан Солтановна
Абеуова Шолпан Рысбекқызы
бастауыш сынып мұғалімдері
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласының білім бөлімі
№16 Т.Аманов атындағы
ЖОББМ**

Қазіргі заманда қоғам дамуының басты көрсеткіші — білім беру сапасы мен сол білімнің өмірде қолданылу тиімділігі. Осы орайда білім беру жүйесінің алдында тұрған

маңызды міндеттердің бірі — оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мен дамыту. Әсіресе, бұл мәселе бастауыш сынып оқушылары үшін ерекше маңызға ие, себебі дәл осы кезеңде баланың оқу, жазу, ойлау және өз ойын еркін жеткізе алу қабілеті қалыптаса бастайды. Функционалдық сауаттылық дегеніміз — адамның алған білімін күнделікті өмірде тиімді қолдана білуі. Бұл тек теориялық біліммен шектелмейді, керісінше, білімді тәжірибемен байланыстыра алатын, ақпаратты сыни тұрғыдан саралап, нақты шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны қалыптастыруды көздейді. Сондықтан, бастауыш мектепте оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру — олардың болашақта қоғамның белсенді, саналы мүшесі болуына тікелей әсер етеді.

Функционалдық сауаттылық — бұл оқушылардың ақпаратты қабылдау, оны өңдеу, қолдану, өз бетімен ой қорытып, мәселені шешу қабілетін дамытатын кешенді қабілет. Оқушы тек мәтінді оқып, оны түсініп қоймай, ондағы негізгі ойды, мақсатты, автордың көзқарасын анықтап, алған мәліметін өмірлік жағдаятта қолдана алуы тиіс. Бұл сауаттылық түрі білім беру сапасының жаңа көрсеткіші ретінде қарастырылып отыр[1,17].

Функционалдық сауаттылық тек тілдік біліктілікке ғана қатысты емес, ол математикалық, жаратылыстану, әлеуметтік-гуманитарлық сауаттылықты да қамтиды. Әр пән бойынша оқушыға берілетін тапсырмалар мен ақпараттар өмірлік жағдаяттармен байланысты болуы қажет. Бастауыш мектеп – баланың тұлға болып қалыптасуының алғашқы баспалдағы. Бұл кезеңде баланың ой-санасы, дүниетанымы, оқуға деген көзқарасы қалыптасады. Жас ерекшелігіне байланысты олар нақтыдан абстрактіге өте алмайды, сондықтан оқыту барысында көрнекілік, әрекет арқылы үйрету, өмірмен байланыстыру әдістері маңызды рөл атқарады [2,19].

Психологтардың айтуынша, 6-10 жас аралығындағы балалардың есте сақтау, логикалық ойлау, тіл байлығы қарқынды дамиды. Сондықтан осы кезеңде баланың ойлау дағдысын тек оқулықпен шектемей, нақты өмірлік жағдайлар арқылы дамыту — олардың функционалдық сауаттылығын арттырудың тиімді жолы. Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын арттыру үшін қолдануға болатын негізгі әдістер:

Оқуға ынталандыратын тапсырмалар беру — бұл оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқуға деген ішкі мотивациясын күшейтуге бағытталған маңызды тәсіл. Мұндай тапсырмалар тек мәтінді оқып, мазмұнын айтып берумен шектелмейді. Керісінше,

оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және өмірлік тәжірибесін қолдана алуын талап ететін тапсырмалар ұсынылады. Мысалы, оқушылар мәтінді оқып болған соң, оның мазмұнын қазіргі өмірмен байланыстыру тапсырмалары беріледі. Бұл – кейіпкерлердің іс-әрекетіне баға беру, олардың таңдауы мен шешімдерін шынайы өмірдегі жағдайлармен салыстыру, «осы оқиға қазіргі заманда орын алса не болар еді?» деген сұрақтарға жауап беру секілді тапсырмалар болуы мүмкін. Сонымен қатар, мәтінге негізделген нақты жағдаяттар ұсынылып, оқушылардан өз пікірін білдіру, балама шешім ұсыну, түрлі рөлге ену арқылы жағдаяттан шығу жолдарын қарастыру сұралады. Мысалы:

- Егер сен осы оқиғадағы басты кейіпкердің орнында болсаң, не істер едің?
- Бұл оқиға сенің өмірінде орын алса, қандай шешім қабылдай едің?
- Қоғамда дәл осындай жағдайлар кездесіп жата ма? Қалай шешіледі?

Мұндай тапсырмалар оқушыларды тек мәтінді түсінуге емес, оны талдауға, өмірлік тәжірибемен ұштастыруға, жеке көзқарасын білдіруге жетелейді. Сонымен бірге, оқушының оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, оқуға деген жауапкершілігін арттырады. Бұл тәсіл оқушының оқығанын терең түсінуге және оны өз тәжірибесіне бейімдеуге көмектеседі [3,11].

Сыни ойлауды дамыту. Сыни ойлау – ақпаратты талдап, сұрыптап, бағалап, дәлелдерге сүйене отырып өзіндік тұжырым жасай білу қабілеті. Бұл – жай ғана ойлау емес, нақты дәлелге, логикаға, себеп-салдар байланысына негізделген терең таным процесі. Оқушыларда сыни ойлауды дамыту – заманауи білім берудің басты міндеттерінің бірі. Сыни ойлау қабілеті дамыған оқушы:

- ақпаратты талдайды, салыстырады;
- біржақты пікірге күмәнмен қарайды;
- өз көзқарасын дәлелдей алады;
- басқалардың пікірін құрметтей отырып, өз тұжырымын ұсынады;
- шешім қабылдауда логикалық ойлау мен дәлелді пайымға сүйенеді.

Бұл қабілетті дамыту үшін оқытуда мынадай әдістер мен тапсырмалар тиімді қолданылады:

- Ашық сұрақтар қою: «Сен не ойлайсың? Неге олай ойлайсың?», «Бұл шешім дұрыс па? Себебін түсіндір».
- Пікірталас, дөңгелек үстелдер: Оқушылар бір мәселе төңірегінде түрлі көзқарастарды тыңдай отырып, өз ұстанымын қалыптастырады.
- Мәтінді талдау: Автордың көзқарасы қандай? Сен бұл пікірмен келісесің бе? Неліктен?
- Салыстыру тапсырмалары: «Екі кейіпкердің әрекетін салыстыр. Қайсысының әрекеті орынды?», «Оқиғаның балама шешімін ұсынып көр».
- Проблемалық жағдаяттар: «Егер сен осындай жағдайға тап болсаң, қандай шешім қабылдай едің? Оның нәтижесі қандай болуы мүмкін?»
- АРТ-тапсырмалар (шығармашылық): Өз көзқарасын эссе, кластер, диаграмма, комикс, постер түрінде білдіру.

Сыни ойлау – тек пәндік біліммен шектелмейді. Ол оқушылардың өмірлік дағдыларын қалыптастырып, күрделі жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдай білуіне ықпал етеді [5]. Мысалы, оқушылар бір мәселені шешу барысында бір ғана дұрыс жауапты емес, бірнеше ықтимал шешімді қарастырады, өз пікірін дәлелдермен қорғауға үйренеді. Сыни ойлауды дамыту арқылы оқушы:

- өзіне сенімді бола түседі;

- білімді дайын күйінде қабылдамай, сұрақ қоя білуге үйренеді;
- топпен жұмыс істеу, пікір алмасу дағдыларын меңгереді;
- тез өзгеріп жатқан әлемде өз орнын таба алатын тұлға ретінде қалыптасады.

Жобалық және зерттеушілік тапсырмалар. Мысалы, «Менің отбасымның денсаулық күнделігі» немесе «Мектебіміздегі су үнемдеу жолдары» сияқты шағын жобалар оқушының қоршаған ортаға назар аударуына, мәлімет жинап, оны сараптауға үйретеді.

Коммуникативтік тапсырмалар. Топтық жұмыстар, пікір алмасу, көркем мәтін бойынша диалог құру — оқушының өз ойын жеткізе алуына мүмкіндік береді. Бұл тілдік және әлеуметтік функционалдық сауаттылықты қатар дамытады.

Интерактивті әдістер. АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) көмегімен өткізілетін сабақтар баланың танымдық қызығушылығын арттырады. Мысалы, «Интерактивті картадан қалаңды тап», «Онлайн викторина» немесе мультимедиялық мәтіндермен жұмыс істеу тиімді.

Мұғалім — оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы басты тұлға. Мұғалім тек білім беруші емес, бағыттаушы, кеңесші, шабыттандырушы рөлін атқарады. Сабақ барысында оқушының бойындағы қабілеттерді байқап, оны дамытуға бағытталған әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдай білуі қажет. Сондай-ақ, мұғалімнің өзі де үздіксіз білім алып, заман талабына сай өзгерістерден тыс қалмауы керек. Жаңа бағдарламалар, педагогикалық технологиялар, цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану — бүгінгі мұғалімнің кәсіби міндеті. Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда бірқатар қиындықтар да кездеседі:

- Оқу бағдарламасының шамадан тыс жүктемелігі;
- Мұғалімдердің әдістемелік дайындықтарының жеткіліксіздігі;
- Ата-аналардың қолдауының аздығы;
- Білім беру инфрақұрылымының толық қамтамасыз етілмеуі.

Бұл кедергілерді шешу үшін жүйелі жұмыс қажет. Мектеп пен ата-ана арасындағы тығыз байланыс, мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдау, оқу бағдарламаларын жаңарту — негізгі бағыттар болуы тиіс[4].

Қорыта айтқанда, функционалдық сауаттылық — тек білім беру саласының ғана емес, бүкіл қоғамның өзекті мәселесіне айналып отыр. Бастауыш сынып кезеңінде оқушының осы қабілеттерін қалыптастыру — болашақта саналы, сыни ойлай алатын, жауапкершілікке ие азамат тәрбиелеудің негізі. Сондықтан да мектеп мұғалімдері, ата-аналар мен білім беру мекемелері бірлесе отырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру бағытында жүйелі әрі мақсатты жұмыс жүргізуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақбаева, Д. «Функционалдық сауаттылық – заман талабы». Алматы: Білім, 2020.
2. Әбдікәрімова, А. «Бастауыш сыныптағы оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту жолдары». Астана: НЗМ, 2019.
3. Нұрғалиева, М. «Сыни ойлау – оқушы қабілетін дамытудың негізгі тетігі». Шымкент: Ұстаз, 2021.
4. Сатыбалдиева, З. «Білім беру сапасы және функционалдық сауаттылық: тәжірибе мен болашақ». Алматы: Ғылым, 2023.
5. Қараев Ж. «Инновациялық технологиялар және сыни ойлау». Алматы: Рауан, 2015.

АЛЬФА-ҰРПАҚТЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА БИОЛОГИЯ САБАҒЫНЫҢ ЖАҢАША БАҒЫТТАРЫ

Бексемуратова Асыл Закановна
биология пәні мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«Экономикалық лицейі» КММ

Қазіргі заманда білім беру үдерісі қарқынды цифрлануда. Жаңа технологиялардың енгізілуі білім мазмұны мен оқыту әдістеріне үлкен өзгерістер алып келеді. Осы тұрғыда, бүгінгі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі – альфа-ұрпаққа тиімді білім беру, оның функционалдық сауаттылығын дамыту

болып отыр. Альфа-ұрпақ – 2010 жылдан кейін дүниеге келген, толық цифрлық ортада өскен, ақпараттық технологияларды ерте меңгерген жаңа буын. Осы ұрпақтың қажеттіліктеріне сәйкес білім беру жүйесін қайта құру, оның ішінде биология сабағының мазмұны мен әдістерін жаңғырту маңызды міндет. Функционалдық сауаттылық – бұл адамның нақты өмірлік жағдайларда білім мен дағдыларды тиімді пайдалана алу қабілеті. Биология пәні бұл сауаттылықты дамытуда ерекше рөл атқарады, себебі ол адамның денсаулығы, қоршаған орта және өмірдің негіздері туралы кешенді білім береді. Сонымен бірге, биология білімін цифрлық құралдар мен инновациялық әдістер арқылы меңгерту оқушылардың зерттеу қабілеттерін, сыни ойлауын және шығармашылығын арттырады. Бұл эсседе альфа-ұрпақтың функционалдық сауаттылығын арттыруда биология сабағының жаңаша бағыттары қарастырылады. Сондай-ақ, білім берудегі цифрлық технологиялардың ықпалы мен олардың биология пәнінде қолданылуы туралы мәселе талданады.

Альфа-ұрпақ пен олардың ерекшеліктері

Альфа-ұрпақ деп қазіргі таңда дүниеге келген, толық цифрлық технологиялар ортасында өмір сүріп, дамып келе жатқан ұрпақты атайды. Бұл ұрпақтың балалары сандық құрылғылар мен интернеттің көмегімен ақпаратты ерте жастан игеріп, көп ақпаратты жылдам өңдей алады [1].

Олар мультимедиялық және интерактивті материалдармен жұмыс істеуге, виртуалды және кеңейтілген шындықты қабылдауға икемді. Алайда, ақпараттық технологиялардың бұл мол мүмкіндіктері кейде терең талдау мен сыни ойлаудың дамуына кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан білім беру жүйесі альфа-ұрпаққа тек білімді жеткізіп қана қоймай, сонымен бірге функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталуы қажет. Бұл – оқушылардың алған білімін нақты өмірлік жағдайларда дұрыс пайдалана білу, өз бетімен ақпарат іздеп, оны саралап, түсіндіріп және шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру [2].

Функционалдық сауаттылық және оның маңызы

Функционалдық сауаттылық – қазіргі білім беру жүйесінде аса маңызды ұғым. Ол оқушының белгілі бір пән бойынша теориялық білімдерін ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларын да меңгеруін білдіреді. Бұл дағдылар – мәтінді түсіну, ақпаратты талдау, шешім қабылдау, өз ойын нақты әрі дәлелді жеткізу қабілеті [3]. Биология пәні функционалдық сауаттылықты дамытуда ерекше рөл атқарады. Ол адамның денсаулығы, қоршаған ортаны қорғау, экология және табиғат ресурстарын тиімді пайдалану сияқты маңызды мәселелерді қамтиды. Осыған байланысты биология сабақтары оқушыларға өмірлік маңызды ақпаратты ғана емес, оны қолдана білуге қажетті дағдыларды да үйретуі тиіс.

Биология сабағындағы жаңаша бағыттар. Цифрлық технологияларды енгізу

Биология сабақтарында цифрлық технологияларды кеңінен қолдану – оқыту тиімділігін арттырудың маңызды әдісі. Бұл бағытта виртуалды зертханалар, 3D-модельдеу, онлайн симуляциялар, мультимедиялық презентациялар қолданылады. Мысалы, микроскоптың виртуалды үлгісі арқылы жасушаның құрылысы мен қызметін тереңірек түсінуге болады [4].

Цифрлық технологиялар альфа-ұрпақтың танымдық белсенділігін арттырып, олардың зерттеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, бұл оқушылардың функционалдық сауаттылығын нығайтып, оларды нақты өмірлік жағдайларда қолдана алатын біліммен қамтамасыз етеді.

Жобалық әдіс пен зерттеу жұмыстары

Жобалық әдіс оқушыларға топпен жұмыс істеуді, әртүрлі көзқарастарды тыңдауды және оларды өзара талдауды үйретеді. Бұл да функционалдық сауаттылықтың маңызды элементі – коммуникация және ынтымақтастық дағдылары. Жобалық оқыту барысында оқушылар алдымен белгілі бір тақырыпты тандап, оның жай-жапсарын зерттейді. Мысалы, экология саласындағы жобаларда олар қоршаған орта мәселелерін зерттеп, әртүрлі дереккөздерден ақпарат жинайды: ғылыми мақалалар, бейнежазбалар, интернет ресурстары, нақты тәжірибелер. Осы ақпаратты талдап, салыстырып, ол туралы өз тұжырымдарын жасайды. Бұл процесс олардың сыни ойлауын дамытып, ақпаратты сараптау қабілетін жетілдіреді. Сонымен қатар, жобалық жұмыстарда оқушылар экологиялық проблемаларды ғана емес, оларды шешудің нақты жолдарын да қарастырады. Мысалы, су сапасының ластану деңгейін зерттеп, суды тазарту әдістерін іздестіру, пластик қалдықтарын қайта өңдеудің тиімді тәсілдерін ұсыну, энергия үнемдеу технологияларын әзірлеу сияқты жобалар жасайды. Бұл жұмыстар оқушылардың өмірлік маңызды дағдыларын қалыптастырады. [5].

Интерактивті және командалық жұмыс

Интерактивті сабақтар, пікірталастар, топтық тапсырмалар арқылы оқушылар бір-бірімен тәжірибе алмасып, жаңа білімді бірге игереді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын және сыни ойлау қабілетін арттырады. Альфа-ұрпақ үшін осындай әлеуметтік оқыту әдістері өте қолайлы, өйткені олар цифрлық ортада көп уақыт өткізеді және ынтымақтастыққа бейім [6].

Биология сабағының функционалдық сауаттылықты дамытудағы ролі

Биология пәні оқушыларға табиғат заңдылықтарын түсінуге, адам денсаулығын сақтауға және экологиялық мәселелерге жауапкершілікпен қарауға үйретеді. Бұл білімдерді функционалдық тұрғыдан меңгеру үшін оқушыларды зерттеуге, салыстыруға және өмірде кездесетін нақты жағдайларда қолдануға үйрету маңызды. Мысалы, адамның ағзасындағы әр түрлі жүйелердің жұмысын үйрету кезінде оқушыларға өз денсаулығын бақылау, дұрыс тамақтану және спортпен айналысу қажеттілігін түсіндіру қажет. Бұл олардың өмірлік дағдыларын дамытып, функционалдық сауаттылығын арттырады [7].

Альфа-ұрпақтың білім алу қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, биология сабағын жаңаша бағытта ұйымдастыру – функционалдық сауаттылықты арттырудың тиімді жолы. Цифрлық технологияларды қолдану, зерттеу әдістері, интерактивті оқыту формалары оқушылардың танымдық белсенділігін, сыни және шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал етеді. Биология пәні арқылы оқушылар өз денсаулығын сақтауға, қоршаған ортаны қорғауға және заманауи технологияларды пайдалана отырып, өмірлік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік алады. Осылайша, биология сабағының жаңаша бағыттары альфа-ұрпақтың функционалдық сауаттылығын арттыруда маңызды рөл атқарады және білім беру жүйесін заман талабына сай жетілдірудің бір құралы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Иванов А. «Психология и педагогика цифрового поколения». Москва: Наука, 2020.
2. Ахметова Г. «Образование и цифровые технологии в XXI веке». Алматы: ЕҰУ, 2019.
3. Петров В. «Функциональная грамотность в образовании». Санкт-Петербург: Питер, 2018.
4. Нұрғалиева Ж. «Цифрлық технологиялар мен биология сабағы». Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
5. Смағұлова Ә. «Жобалық оқыту әдістері». Алматы: Рауан, 2017.
6. Еркінбаев Д. «Интерактивті оқыту технологиялары». Шымкент: Білім, 2022.
7. Қожахметова Л. «Биология сабағында өмірлік дағдыларды дамыту». Алматы: Атамұра, 2020.

ЛОГИКАЛЫҚ МАТЕМАТИКА

Раймханова Меруерт Бауржановна

бастауыш сынып мұғалімі

Абай облысы, Жарма ауданы, Әуезов кенті,

«Бақыршық орта мектебі»

e-mail: meruert-s@mail.ru

Аннотация: Мақаланың өзектілігі әлеуметтік өмірдің барлық салаларында, оның ішінде білім беруде жаңа ұрпақтың креативті қабілеттерін дамыту мен жетілдіруде объективті қажеттіліктің өсуімен, оқушының логикалық ойлауын дамытуға ықпал ететін педагогикалық жағдайларды анықтау және жасау қажеттілігімен байланысты. Мақаланың ғылыми жаңалығы оқушылардың логикалық ойлауын дамытудың тиімділігін анықтайтын педагогикалық жағдайлар мен дидактикалық құралдардың жиынтығы болып табылады. Жұмыстың практикалық маңыздылығы психологиялық-педагогикалық жағдайларды анықтау және математика сабақтарында оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға ықпал ететін сабақтар кешенін әзірлеу болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде білім берудегі мұғалім мен оқушының орнын анықтаудың іс-әрекеті және тұлғалық тәсілдері анықталған.

Түйін сөздер: математика, ойлаудың тәсілдері, логика, күрделі есеп, мәліметтер, абстрактілі түсінік, вариативтілік принципі, рефлексияның дамуы

Мақалада математика пәнін оқыту барысында оқушылардың ойлау қабілетін дамыту мәселесі және зерттеліп отырған тақырып бойынша жазылған әдебиеттерді талдау арқылы жалпы білім беретін мектептерде оқушылардың логикалық ойлауын дамыту мен оқытудың міндетті нәтижелеріне қойылатын талаптар арасында, мәліметтерді салыстыруда анықталмаған деректер арасындағы қарама-қайшылықтар қарастырылған. Орта мектептердегі 3-сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуға негізделген қағидаттар, талаптар, критерийлер жүйесі, сондай-ақ белгілі бір талаптарға жауап беретін тапсырмалар жіктеліп ұсынылған.

Педагогикалық психологияда ойлаудың логикалық тәсілдері кез-келген ғылымның арнайы білімі мен қызмет түрлерін меңгерудің қажетті құралы ретінде қарастырылады. Логикалық тәсілдер алынған білімді жүйелеу және жалпылау құралы ретінде, сондай-ақ бұрыннан бар жаңа білімді шығаруға мүмкіндік беретін ғылыми танымның логикалық әдістері ретінде жүргізіледі. Математика ғылым және техника тілі болып табылады. Оның көмегімен табиғатта болып жатқан құбылыстар мен процестер зерттеледі. Оқушылардың іс-әрекеті қандай да бір оқу пәнінің мәнмәтінінен тыс жүреді, мұғалім абстрактілі материалда логикалық операцияны кезең-кезеңмен қалыптастырады [1, 31].

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдай отырып, біз жалпы білім беретін мектептердің практикалық іс-әрекетінің нәтижелері оқушылардың логикалық ойлауын дамыту мен оқытудың міндетті нәтижелеріне қойылатын талаптар арасында, оқушыға ұсынылатын ақпараттың үлкен көлемі мен оны нәтижелі түрде зерделеуде, бастыны бөліп алуда, мәліметтерді салыстыруда, сонымен бірге анықталмаған деректер арасында қарама-қайшылықтардың болуын көрсететіндігін анықтадық.

П.Г.Лубочников образды – логикалық ойлау «логикалық іс – әрекет үрдісінде қарастыру керек дейді. Жинақтау есебінен абстрактілі түсініктің іс – әрекеті үрдісінде түрлендіру негізінде конструкциялау, логикалық сызба арқылы екінші ретті образды қалыптастыру, тұрақты белгілерге сәйкес жалпылау, сонымен бірге осы пәнді жеке белгілері және белгілі бір логикалық бірізділік образдық операциялары арқылы анықтау немесе нақтылау», - деп түсінеді [2, 33].

В.А.Ширяева [3, 46] жүйелі – логикалық ойлау түсінігін енгізеді. «Жүйелі – логикалық ойлау ол логика заңдары мен өмірді тану жүйесінің принциптерін қолдану арқылы түсінік, пікір және ой қорыту операциялары маңызды болатын ойлаудың түрі. Бұл жалпы мектепте оқыту процесінде логикалық ойлауды дамыту проблемасының өзектілігін тағы да негіздейді.

Күн тәртібіне білім беруді реформалаудың күрделі міндеті қойылды және мұндай реформаларға қажеттілік өсуде. Ол болашақ ұрпақты білім алатын қоғамда және қазіргі әлемде — технологиялық тұрғыдан күрделі және экономикалық бағытта бәсекеге қабілетті өмірге дайындау қажеттілігінен туындап отыр. Бұл үшін білім беру жүйесі оқушыларда сыни ойлау, кешенді міндеттерді шешу, креативтілік көрсету, өз білімін басқару және өзара тиімді іс-әрекет жасау қабілеті сияқты зияткерлік дағдыларды қалыптастыруы тиіс [4, 31]

Сабақта берілген тапсырмаларды орындау оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру формасымен, математикалық есептерді шешу процесін басқару сипаты және оның күрделілік дәрежесімен, жазбаларды рәсімдеу және т.б. арқылы ерекшеленуі мүмкін. Енді осы мәселелерге тоқталайық.

I. Семантикалық және математикалық талдауды орындауға арналған тапсырмалар.

Тапсырманың мазмұны мен интерпретацияның кез келген түрі мен керісінше арасында сәйкестікті орнату. Алдымен осы тапсырмалардың (кей жағдайларда карточкада) арасында интерпретацияға сәйкес келетінін таңдау.

Берілген есепке сәйкес келетін интерпретацияның бірнеше деректерінің арасында таңдау жасау.

Қарастырылып отырған есепке қатысты құрылған интерпретацияда жіберілген қателерді табу.

Берілген есептер арасында белгілі бір түрдегі, типтегі есептерді таңдау. Оларды шығару барысында қарапайым есептерге жіктеу. Есептерді шешу кезінде орындалатын іс-әрекеттер тізбегін анықтау және тиімді есептеу тәсілдерін қолдану қажет немесе ыңғайлы есептерді таңдау.

Осынай есептерді шығару барысында орындалатын арифметикалық амалдардың санын анықтау. Есептерді шешу жолында кездескен қателерді табу.

Есеп мәтіндегі сандардан құралған өрнектердің мағынасын анықтау. Күрделі есептерді шығару алдында қосалқы есепті немесе осындай есептер тізбегін шешу.

Берілген тапсырмалар мәтінінен артық деректерді жою. Есептерді шығару барысында тапсырманың мазмұнын жетіспейтін деректермен толықтыру. Бірнеше тапсырмалар (кей жағдайда карточкалар) арасында оқушы ауызша шеше алатындай есептерді (қалай шығарылатыны белгілі) таңдау.

II. Есепті шешу.

Жұмыстың бұл түрінің негізгі мақсаты - оқушылардың белгілі бір шешім кезеңін орындай білуін үйрету, оларды жалпы шешім қабылдауға дағдыландыру, арифметикалық әрекеттер және т.б. туралы оқушылардың түсініктерін қалыптастыру.

III. Шешілген есеппен жасалатын қосымша жұмыс түрлері. Есеп шартын (басқа жолмен шығаруға болатындай) өзгерту.

Осы есептің мазмұнын және оның шешімін мазмұнмен, сонымен бірге басқа ұқсас есепті шешумен салыстыру.

Берілген есепті басқа тәсілмен немесе басқа құралдардың, басқа әдістердің көмегімен шығару. Есептің сандық деректерін өзгерту, яғни жаңа шешім тәсілі пайда болатындай немесе керісінше,

тәсілдердің бірі мүмкін болмауы үшін.

IV. Есептің шешімін тексеру тәсілдері.

Есепті шығару нәтижесінде алынған сандар мен есептеу жағдайында деректер арасындағы сәйкестікті анықтау.

Берілген есепті құру және шығару. Есепті әртүрлі тәсілдермен шешу.

V. Есептерді түрлендіру жұмысы.

Оқушыларды мәліметтер мен айнымалылар арасындағы қарым-қатынасты түсінуге үйрету өте маңызды, сандық деректердің, тапсырмадағы сұрақтың өзгеруі, олардың тапсырманы орындауға немесе жауап беруге қалай әсер ететінін көру.

Біздің зерттеуіміз бойынша есептерді түрлендіру бойынша берілетін тапсырмалар мыналар:

- есептің шарттарын өзгертпей оны шығару жолын өзгерту;

- Бүгінгі күні математика басқа ғылым мен практиканың дамуына елеулі әсер ететін көпжақты байланыстағы ғылым ретінде ғылыми-техникалық прогрестің базасы және жеке тұлғаның дамуының маңызды компоненті болып отыр десек артық болмас. Математиканы оқытудың негізгі мақсаттарының бірі адамның ойлау қабілетін қалыптастыру және дамыту, ең алдымен абстрактілі ойлауды қалыптастыру болып табылады.

Математиканы оқыту барысында ең таза түрде логикалық (дедуктивтік), алгоритмдік ойлау сапасының көбі - күш пен икемділік, конструктивтілік және т. б. сияқты қалыптасуы мүмкін.

Сондықтан «математика барлығы үшін» деген жаңа тұжырымдаманың негізін қалаушы қағидаттарының бірі ретінде математиканы оқытудың дамытушы функциясының басымдылығы идеясы бірінші кезекке қойылды. Осы қағидатқа сәйкес математиканы оқытудың әдістемелік жүйесінің орталығы математикалық ғылымның негіздерін оқу емес, қоршаған ортаны математика құралдарымен тану, соның салдарынан адамның осы әлемге, тұлғаның әлеуметтенуіне динамикалық бейімделуіне айналады.

Жоғарыда айтылғандардың математикалық білім берудің негізгі мақсаты математикалық, яғни нақты әлемнің құбылыстарын логикалық және саналы түрде зерттеу іскерлігін дамыту болуы тиіс деген қорытынды жасай аламыз. Осы мақсаттарды іске асыру математика сабақтарында әртүрлі стандартты емес логикалық есептерді шығаруға ықпал етуі мүмкін және ықпал етуі тиіс. Сондықтан математика сабағында мұғалімнің осы міндеттерді қолдануы болады, - деген тұжырым жасаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Даулеткулова А. У. (2015) Формирование приемов логического мышления – один из способов развития математической грамотности // Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. №5 (59).

2. Лубочников П. Г. (2004) Психологические механизмы развития образно-логического мышления субъекта в процессе когнитивной деятельности: Дис. канд.псих.наук. Красноярск. – 112 с.

3. Ширяева В. А. (2000) Развитие системно-логического мышления учащихся в процессе изучения теории решения изобретательских задач (ТРИЗ): Дис. канд.пед.наук. Саратов. – 241 с.

4. Де Кортэ Э. (2019) Проектирование учебного процесса: создание высокоэффективных образовательных сред для развития навыков саморегуляции // Вопросы образования. № 4. С. 30-46.

5. Аронов А. М., Скрипка А. М. (2008) Становление математического мышления учащихся основной школы // Вопросы образования. № 1. С. 145-159.

6. Журавлев Ю. И. (2005) Фундаментально-математический и общекультурный аспекты школьной информатики // Вопросы образования. № 3. С. 192-200

7. Dulatova Z. A., Lapshina Y. S. (2018) Logical Problems as a Means of Developing Cognitive Universal Learning Actions. Russian Education & Society, vol. 60, no. 6, pp. 463–476. DOI: <https://doi.org/10.1080/10609393.2018.1527125>

8. Серікбоева Д. А. (2019) Математика сабақтарында өзіндік жұмыстарды қолданудың ерекшеліктері // Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы № 2(78). 29-35 б.

РАЗВИТИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАК ОСНОВА ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Бурашова Полина Васильевна
учитель начальных классов
КГУ «Средняя общеобразовательная
школа №28»
отдела образования города Семей
управления образования области Абай

Аннотация. В условиях модернизации современного образования акцент всё чаще смещается с усвоения знаний на формирование универсальных учебных действий и навыков, необходимых для адаптации в быстро меняющемся мире. Одним из ключевых направлений в рамках концепции функциональной грамотности выступает развитие читательской грамотности учащихся начальных классов. Данная статья посвящена анализу роли читательской грамотности как основы функционального обучения. Рассматриваются её особенности, методы формирования и влияние на общее развитие обучающегося.

Ключевые слова: читательская грамотность, функциональная грамотность, начальное образование, смысловое чтение, универсальные учебные действия.

Введение. Современная система образования находится в процессе глубокой трансформации, основная цель которой — не просто передача знаний, а формирование компетентных, самостоятельно мыслящих, социально активных личностей, способных адаптироваться к стремительно изменяющимся условиям современного мира. Знания как таковые теряют свою абсолютную ценность, если они не подкреплены умением применять их на практике, критически осмысливать и использовать для решения реальных жизненных задач. В этой связи в центре внимания образовательной политики и педагогической науки оказывается понятие функциональной грамотности, представляющей собой интегративную характеристику готовности личности к жизни в информационно-насыщенном, социально сложном и технологически развитом обществе. Функциональная грамотность трактуется как способность индивида использовать полученные знания, умения и навыки для осознанного участия в повседневной жизни, для решения разнообразных коммуникативных, познавательных, бытовых и профессиональных задач. Это не просто сумма предметных знаний, а целостный комплекс компетенций, охватывающий такие аспекты, как читательская, математическая, естественнонаучная, цифровая, финансовая и гражданская грамотность. Читательская грамотность занимает особое место среди компонентов функциональной грамотности. Она рассматривается как фундамент, на котором строится вся последующая образовательная траектория ученика. Способность понимать, интерпретировать и использовать письменный текст является основополагающим навыком, необходимым для успешного освоения всех школьных дисциплин. В этом контексте начальное образование играет ключевую роль, поскольку именно в младшем школьном возрасте происходит формирование базовых учебных умений, становление учебной мотивации, развитие устной и письменной речи, а также овладение стратегиями смыслового чтения. Следует подчеркнуть, что именно в младших классах закладываются основы осознанного отношения к тексту: умение выделять главную мысль, устанавливать причинно-следственные связи, формулировать выводы, выражать собственное мнение. Эти навыки не только способствуют успешному обучению, но и формируют у ребёнка умение

взаимодействовать с информацией, быть критически настроенным потребителем текста — будь то художественная литература, учебный материал или информация из интернета.

Таким образом, развитие читательской грамотности в начальной школе — не просто одна из задач предметного обучения, а стратегически важное направление, напрямую связанное с формированием функционально грамотной личности. Эффективность образования в целом во многом зависит от того, насколько успешно учащийся овладевает смысловым чтением и может применять этот навык в различных сферах жизни

Читательская грамотность как компонент функциональной грамотности

По определению международного исследования PISA, **читательская грамотность** — это способность понимать, использовать, оценивать, размышлять и взаимодействовать с текстами для достижения целей, расширения знаний и участия в социальной жизни [1]. В структуре функциональной грамотности читательская занимает центральное место, поскольку понимание письменной информации является условием успешного усвоения всех предметов. Для младших школьников это особенно актуально, так как именно в этом возрасте закладываются основы смыслового чтения, осознанного отношения к тексту, умения работать с информацией.

Читательская грамотность включает в себя следующие компоненты:

- **техническое чтение** (плавность, правильность, темп);
- **смысловое понимание** (буквальное, интерпретация, обобщение);
- **анализ и оценка текста**;
- **умение применять информацию в новой ситуации.**

Тем самым читательская грамотность приобретает статус ключевой компетенции, выходящей за рамки школьного образования и востребованной в любой жизненной ситуации.

Особенности младших школьников в контексте развития читательской грамотности

Младший школьный возраст (6–10 лет) характеризуется высокой обучаемостью, пластичностью мышления, активным развитием речи и мотивации к учению. Однако познавательные процессы детей на данном этапе ещё недостаточно устойчивы: внимание легко переключается, память носит преимущественно образный характер, мышление конкретно-образное.

В связи с этим обучение чтению и развитие читательской грамотности должны строиться с учётом возрастных особенностей:

- тексты должны быть доступными по лексике и структуре;
- важна опора на наглядность, иллюстрации;
- задания должны носить поисковый, познавательный и развивающий характер;
- необходимо формирование интереса к чтению через эмоциональное вовлечение.

Методы формирования читательской грамотности в начальной школе

Эффективное развитие читательской грамотности возможно только при условии системной, поэтапной работы, включающей следующие аспекты:

1. Работа с текстом до чтения

- мотивация, постановка целей;
- прогнозирование содержания текста;
- формулирование вопросов к заголовку, иллюстрациям.

2. Работа во время чтения

- поэтапное чтение с паузами;
- выделение ключевой информации;
- пояснение незнакомых слов;
- составление плана, таблицы, схемы.

3. Работа после чтения

- пересказ с элементами анализа;
- формулирование основной мысли;
- обсуждение моральных и практических аспектов текста;

- перенос полученной информации на новые ситуации (творческие задания, решение проблемных ситуаций).

Эти приёмы способствуют не только лучшему пониманию текста, но и формированию у учащихся умения мыслить критически, делать выводы, аргументировать свою точку зрения — то есть осваивать функциональную грамотность в действии [2].

Формирование читательской грамотности не должно ограничиваться только уроками литературного чтения. Важно интегрировать элементы смыслового чтения во все учебные дисциплины: математику, окружающий мир, изобразительное искусство, технологию. Например:

- при решении текстовых задач на математике — анализ условий задачи;
- при изучении природных объектов — работа с научно-популярными текстами;
- на уроках истории — чтение и интерпретация исторических рассказов;
- в проектной деятельности — работа с различными источниками информации.

Таким образом, развивается не только читательская, но и межпредметная функциональная грамотность.

Роль учителя в развитии читательской грамотности

Педагог начальных классов является ключевой фигурой в процессе развития читательской грамотности. Его задача — создать условия, при которых каждый ученик сможет раскрыть свой потенциал. Для этого учителю необходимо:

- грамотно отбирать тексты, соответствующие возрасту и интересам детей;
- разнообразить формы работы (индивидуальная, парная, групповая);
- активно использовать диалоговые формы обучения;
- формировать познавательную мотивацию через игровые, исследовательские, творческие методы;
- развивать у детей умения самоконтроля и рефлексии.

Кроме того, важна организация развивающей образовательной среды: наличие библиотеки, доступ к качественным цифровым ресурсам, работа с родителями по формированию читательской культуры в семье.

Заключение. Формирование читательской грамотности представляет собой сложный, многоуровневый и поэтапный процесс, требующий системного, научно обоснованного подхода, а также взаимодействия всех участников образовательного процесса: учителей, школьной администрации, родителей и самих обучающихся. На этом пути особую роль играет методическая продуманность содержания и форм организации учебной деятельности, опора на возрастные и психологические особенности младших школьников, а также внедрение эффективных педагогических технологий, способствующих формированию осознанного чтения. Именно в начальной школе закладываются основы осознанного и критического отношения к тексту как к источнику информации, развиваются умения выделять главную мысль, устанавливать логические связи, делать обоснованные выводы и применять полученные знания в новых ситуациях. Эти компетенции образуют фундамент самостоятельного обучения, что, в свою очередь, служит базой для непрерывного самообразования в течение всей жизни.

Литература

1. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). PISA 2018: Основные результаты. — Париж: OECD Publishing, 2019.
2. Громова М.Н. Формирование читательской грамотности у младших школьников: методическое пособие. — Москва: Просвещение, 2020.
3. Давыдова В.В. Функциональная грамотность в начальной школе. — Москва: Вентана-Граф, 2021.
4. Ковалева Г.С., Краснянская К.А. Диагностика читательской грамотности учащихся. — Санкт-Петербург: Речь, 2019.
5. Зайцева И.Е. Методика обучения смысловому чтению в начальной школе. — Санкт-Петербург: Питер, 2018.

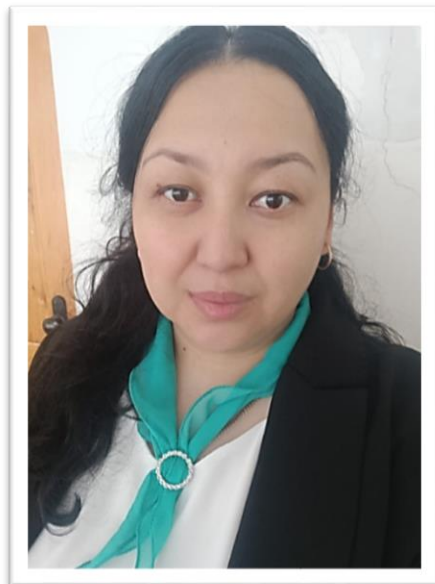
БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ МЕКТЕП ПСИХОЛОГЫНЫҢ РӨЛІ

Садвакасова Дина Гизатовна
педагог-психолог

Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің

№ 16 Төлеубай Аманов атындағы орта мектеп КММ

Аннотация. Бұл мақалада мектептегі буллингтің алдын алудағы мектеп психологының рөлі қарастырылады. Буллингтің мәні, оның мектеп өміріндегі көріністері мен салдары талданып, профилактика мен психологиялық қолдаудың маңыздылығы айқындалады. Мектеп психологының диагностикалық, медиациялық және кеңес беру қызметтері сипатталады. Сонымен қатар, мектеп психологтарының қызметіндегі негізгі қиындықтар мен оларды шешу жолдары ұсынылады. Мақалада буллингтің алдын алудың кешенді жүйесін қалыптастырудағы психологтың жауапкершілігі мен ықпалы анықталады.

Кілт сөздер: буллинг, мектеп психологы, психологиялық қауіпсіздік, алдын алу, диагностика, медиация, мектеп

Кіріспе. Мектептегі буллинг дегеніміз – бұл оқушылар арасында қайталанып, жүйелі түрде орын алатын теріс қатынас пен зорлық-зомбылықтың түрі. Бұл құбылыс әдетте физикалық, психологиялық немесе әлеуметтік түрде көрініс табады және оның басты мақсаты – бір баланы немесе топты қорқытып, төмендету, оларды оқшаулау немесе зиян келтіру. Мектептегі буллингтің салдары өте ауыр. Ол құрбан болған балалардың психологиялық жағдайын нашарлатып, өзін-өзі бағалауын төмендетеді, оқу үлгеріміне теріс әсер етеді және кейде қайғылы оқиғаларға, тіпті суицидке дейін әкелуі мүмкін. Сондықтан бұл мәселе тек оқушылардың ғана емес, ата-аналар мен мұғалімдердің, мектеп психологтары мен әкімшіліктің де назарында болуы тиіс. Буллингтің алдын алу үшін мектепте жағымды, қолдау көрсететін әлеуметтік орта құру қажет. Мұғалімдер мен психологтар оқушылар арасында өзара сыйластық пен түсіністікті нығайтуға, конфликтілерді шешудің бейбіт жолдарын үйретуге тырысуы керек. Сонымен қатар, буллингті ерте анықтап, оған жедел араласу маңызды. Мектептегі буллинг – бұл күрделі әлеуметтік мәселе, ол балалардың денсаулығы мен дамуына кері әсер етеді. Сондықтан оның алдын алу – барлығымыздың ортақ міндетіміз. Мектепте қауіпсіз әрі қолайлы орта қалыптастыру арқылы ғана балалар өздерін сенімді сезініп, шығармашылық қабілеттерін дамыта алады.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың психологиялық қауіпсіздігі мен денсаулығы басты назарда тұр. Мектеп — балалардың әлеуметтік дамуы мен білім алу ортасы болғандықтан, онда қалыптасатын қарым-қатынастар олардың тұлғалық қасиеттеріне, эмоционалдық жағдайына және оқу нәтижелеріне тікелей әсер етеді. Алайда, өкінішке орай, мектеп ортасында буллинг (жазалау, қуғын-сүргін) сияқты жағымсыз құбылыстар жиі кездеседі. Буллингтің салдары оқушылардың психологиялық және физикалық денсаулығына зиян келтіреді, олардың оқу үлгерімін төмендетіп, мектепке деген сенімділігін бұзады. Сондықтан буллингтің алдын алу және оны жою мәселесі білім беру саласында аса өзекті болып табылады [1].

Бұл бағытта маңызды қызмет атқаратын мамандардың бірі — мектеп психологтары. Мектеп психологының ролі оқушылар арасындағы буллинг жағдайларын анықтау, алдын алу және түзету шараларын ұйымдастыруда шешуші болып табылады. Осы мақалада мектеп психологының буллингтің алдын алудағы рөлі, оның негізгі міндеттері мен қызмет әдістері қарастырылады. Қазақстандық мектептерде буллинг мәселесіне ерекше назар аударылуда.

Білім беру ұйымдары балалардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін арнайы бағдарламалар мен тәрбие жұмыстарын жүргізеді [2].

Мектепте буллингтің бірнеше формалары кездеседі:

- Физикалық буллинг (соғыс, итеру, заттарға зақым келтіру);
- Психологиялық буллинг (қорқыту, ұрсу, қорлау);
- Әлеуметтік буллинг (оқшаулау, түсініспеушілік туғызу);
- Онлайн-буллинг (интернет және әлеуметтік желілер арқылы қысым көрсету) [3].

Бұл құбылыс оқушылардың психикалық денсаулығына кері әсерін тигізіп қана қоймай, олардың оқу процесіне деген ынтасын төмендетеді және мектептегі әлеуметтік атмосфераны бұзады[4].

Мектеп психологының ролі және міндеттеріне келсек, профилактикалық іс-шараларды жүргізуі кеерк. Мектеп психологы буллингтің алдын алу үшін ең алдымен ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізеді. Ол оқушыларға, мұғалімдерге және ата-аналарға буллингтің табиғаты мен оның қауіптілігі туралы хабарлайды, мәселенің маңыздылығын түсіндіреді. Бұл мақсатта тренингтер, семинарлар, дөңгелек үстелдер ұйымдастырылады. Психолог мектептегі психологиялық ахуалды бақылап, конфликтілік жағдайларды ерте кезеңде анықтайды. Ол арнайы диагностикалық әдістер мен сауалнамаларды қолдана отырып, агрессия белгілері бар оқушыларды және қорқынышқа ұшыраған балаларды анықтайды [4].

Психолог мектепте жағымды психологиялық климаты қалыптастыруға ықпал етеді. Ол мұғалімдер мен әкімшілікпен бірлесе отырып, мектептегі мәдениет пен тәртіп нормаларын жетілдіреді. Буллингке ұшыраған немесе қатысқан оқушыларға жеке немесе топтық түрде психологиялық көмек көрсетеді. Бұл балаларға өз эмоцияларын түсінуге, өзін-өзі қорғау және конфликтілерді бейбіт жолмен шешу дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді. Психолог тараптар арасындағы диалог орнатып, шиеленісті шешуге көмектеседі. Медиация әдістерін қолдана отырып, оқушыларды өзара түсіністікке және құрметке негізделген қарым-қатынасқа үйретеді [5].

Буллингті анықтау және алдын алу барысында мектеп психологтары жиі келесі қиындықтарға тап болады:

- Көп жағдайда оқушылар буллинг туралы айтуға қорқады немесе ұялады;
- Кейбір мұғалімдер мен ата-аналар буллингтің ауырлығын түсінбеуі мүмкін;
- Психологтардың мектепте жеткілікті уақыт пен ресурстарға ие болмауы[3].

Қорытынды. Буллинг — мектеп өміріндегі күрделі әлеуметтік құбылыс, оның салдары оқушылардың психологиялық және физикалық денсаулығына кері әсер етеді. Сондықтан буллингтің алдын алу — білім беру жүйесінің маңызды міндеті болып табылады. Осы процесте мектеп психологының ролі ерекше маңызды: ол профилактикалық жұмыстар жүргізу, диагностика жасау, психологиялық көмек көрсету және конфликтілерді шешу арқылы мектептегі қауіпсіз орта қалыптастыруға ықпал етеді. Мектеп психологының тиімді қызметі оқушылардың эмоционалдық тұрақтылығын арттырып, олардың жеке тұлға ретінде дамуына, білім алуға деген құлшынысын нығайтады. Осылайша, буллингтің алдын алу — мектеп психологы мен педагогикалық ұжымның бірігіп атқаратын маңызды және жауапты жұмысы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Иванова Г.А. Психология и педагогика: учебное пособие. — Алматы, 2020.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (). Мектептегі буллингке қарсы іс-қимыл жөніндегі әдістемелік нұсқаулық. Алматы. 2020
3. Кузнецова Е.В. Буллинг в школьной среде: причины и профилактика. — Москва, 2019.
4. Ермекова Б.Б. Роль школьного психолога в предупреждении насилия среди подростков. — Алматы, 2022.
5. Ministry of Education. Guidelines for School Psychological Services. — 2023.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ТЕМУ «ЖИВАЯ ПРИРОДА»

Ковредова Ксения Николаевна
учитель начальных классов
КГУ «Жезкентская средняя школа»
отдела образования Бородулихинского района
Управления образования области Абай

Аннотация: В статье рассматривается значение формирования экологической грамотности у младших школьников на примере изучения темы «Живая природа». Показана актуальность экологического воспитания на начальном этапе обучения, а также раскрываются методические подходы, способствующие развитию экологического мышления, эмпатии и ответственного отношения к окружающему миру.

Ключевые слова: экологическая грамотность, младшие школьники, живая природа, экологическое воспитание, начальная школа.

Введение. Современные экологические проблемы — глобальное потепление, исчезновение видов, загрязнение окружающей среды — представляют собой серьёзный вызов не только для отдельных государств, но и для всего человечества. Масштабы этих проблем столь велики, что для их решения необходима не только техническая модернизация и международное сотрудничество, но и глубокие изменения в сознании людей. Переход к экологически ответственному поведению начинается с формирования у подрастающего поколения системы ценностей, основанной на уважении к природе и осознании своей ответственности за её состояние. Это невозможно без целенаправленного экологического просвещения, которое должно начинаться как можно раньше — с начальной школы.

Начальная школа — это базовый этап формирования личности. Именно в этом возрасте у детей активно развивается чувственное восприятие мира, закладываются основы нравственности, формируется эмоциональное отношение к окружающему. Младшие школьники склонны к сопереживанию, проявлению заботы и интереса ко всему живому. Поэтому именно в этот период необходимо систематически и последовательно формировать основы экологической грамотности. Изучение темы «Живая природа» в начальной школе предоставляет широкие возможности для формирования у детей экологической культуры. Через наблюдение за животными и растениями, участие в практических природоохранных мероприятиях и проектной деятельности у учащихся формируется понимание взаимосвязи всех живых существ, важности каждого элемента в экосистеме. Формирование экологической грамотности возможно при использовании активных, деятельностных методов обучения. Среди них можно выделить:

- Наблюдение и экскурсии: дети учатся замечать изменения в природе, фиксировать свои наблюдения, делать простейшие выводы.
- Проектная деятельность: например, создание мини-энциклопедий о животных, уход за комнатными растениями, участие в акциях по озеленению.
- Чтение и обсуждение художественных произведений о природе: рассказы Пришвина, Бианки, Сладкова развивают у детей чувство любви и заботы к окружающему миру.
- Игровые методы: экологические игры, викторины, настольные и ролевые игры позволяют в увлекательной форме усваивать экологические знания.
- Интеграция с другими предметами: использование темы «Живая природа» на уроках литературного чтения, изобразительного искусства, технологии и даже математики помогает детям видеть природные явления в разных контекстах.

Помимо знаний, важной задачей является формирование у детей устойчивого ценностного отношения к природе. Для этого необходимо:

- Акцентировать внимание на уникальности каждого живого существа;
- Поощрять заботливое отношение к растениям и животным;
- Вовлекать детей в реальные действия по охране окружающей среды;
- Развивать эмпатию через эмоциональные отклики, личные переживания и сопереживание природным объектам.

Современные экологические проблемы — глобальное потепление, исчезновение видов, загрязнение окружающей среды — представляют собой серьёзный вызов не только для отдельных государств, но и для всего человечества. Масштабы этих проблем столь велики, что для их решения необходима не только техническая модернизация и международное сотрудничество, но и глубокие изменения в сознании людей. Сегодня особенно остро стоит необходимость перехода к новому типу мышления и поведения, основанному на уважении к природе, понимании её ценности и ответственности за её сохранение. Формирование такого мышления невозможно без экологического просвещения, которое должно начинаться с самого раннего возраста. Именно в детстве закладываются основы отношения человека к окружающему миру, формируются его взгляды, ценности и привычки. Начальная школа играет в этом процессе ключевую роль, так как в младшем школьном возрасте дети особенно восприимчивы к новым знаниям и впечатлениям. Это время становления личности, когда у ребёнка развивается эмоционально-чувственное восприятие мира, формируется чувство эмпатии, заботы и сопричастности ко всему живому. В этом возрасте у ребёнка появляется осознание своей роли в окружающем мире, а также понимание связи между собственными действиями и состоянием природы. Через игровые формы, наблюдения, участие в экологических проектах и простые, доступные практики (сортировка мусора, экономия воды, забота о растениях и животных) дети учатся экологически ответственному поведению. Всё это способствует не только развитию экологической грамотности, но и воспитанию активной гражданской позиции, основой которой является уважение к природе и стремление сохранить её для будущих поколений[1,45].

Начальная школа — это не просто образовательная ступень, а важнейший этап формирования экологической культуры. Интеграция экологического образования в учебный процесс позволяет не только расширить кругозор учащихся, но и воспитать поколение, способное бережно относиться к окружающей среде, принимать осознанные решения и активно участвовать в решении экологических проблем современности[2,65].

Систематическая работа по формированию экологической грамотности через тему «Живая природа» позволяет достигнуть следующих результатов:

- У детей развивается наблюдательность, внимание к деталям, интерес к изучению окружающего мира;
- Формируется ответственное и бережное отношение к природе;
- Повышается уровень экологической осведомлённости;
- Укрепляется мотивация к участию в природоохранной деятельности.

Таким образом, уже в начальной школе закладываются прочные основы экологического сознания, которые в дальнейшем способствуют воспитанию сознательного, социально ответственного гражданина.

Заключение. Формирование экологической грамотности младших школьников — необходимое условие устойчивого развития современного общества. В условиях углубляющихся экологических кризисов воспитание ответственного отношения к природе становится не просто актуальной задачей, а приоритетным направлением всей образовательной системы. Начальный этап школьного обучения играет особую роль в этом процессе, поскольку именно в младшем школьном возрасте закладываются базовые установки личности, формируются первые представления о мире, понятия добра, заботы, ответственности и сопричастности. В этот период дети особенно чувствительны к эстетике природы, проявляют искренний интерес к живым существам и активно усваивают нормы экологически безопасного поведения. Тема «Живая природа» предоставляет широкие возможности для формирования у учащихся целостного представления об окружающем мире. Через изучение растений, животных, природных явлений и взаимосвязей между живыми организмами дети учатся видеть природу как сложную, гармоничную и уязвимую систему, требующую бережного отношения и охраны.

Список использованной литературы:

1. Вербицкий, А. А. Развивающее экологическое образование / А. А. Вербицкий. — М.: Логос, 2018. — 192 с.
2. Певзнер, М. Н. Экологическое воспитание в начальной школе / М. Н. Певзнер. — М.: Академия, 2017. — 160 с.
3. Ясвин, В. А. Экологическая психология / В. А. Ясвин. — М.: Смысл, 2020. — 272 с.
4. Топоркова, И. И. Методика формирования экологической культуры младших школьников / И. И. Топоркова. — СПб.: Детство-Пресс, 2016. — 128 с.

РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Якушенко Валентина Викторовна
учитель начальных классов
КГУ «Средняя общеобразовательная школа №28»
отдела образования города Семей
Управления образования области Абай

Аннотация. В статье рассматривается значение развития логического мышления у младших школьников в процессе обучения математике. Автор анализирует особенности формирования логических операций, роль задач, упражнений и дидактических приёмов, способствующих развитию логического мышления. Представлены методы и формы работы, позволяющие активизировать мыслительную деятельность учащихся на уроках математики.

Ключевые слова: логическое мышление, начальная школа, математическое образование, задачи, анализ, сравнение, рассуждение, развитие мышления.

Введение. Развитие логического мышления является важной задачей современного образования, особенно на уровне начальной школы, когда закладываются основы умственной деятельности учащихся. Именно в этот период у детей формируются первичные логические операции — анализ, синтез, сравнение, обобщение, классификация и умозаключение, которые в дальнейшем определяют успех в обучении не только математике, но и другим предметам. Математика — это дисциплина, которая по своей природе требует от ученика логических рассуждений, способности выявлять закономерности, строить умозаключения и обосновывать свои мысли. Поэтому уроки математики представляют собой благоприятную среду для формирования и развития логического мышления младших школьников.

Особенности логического мышления у младших школьников

В начальной школе мышление ребёнка постепенно переходит от наглядно-действенного к наглядно-образному, а затем к словесно-логическому. Этот переход требует системной работы по развитию логических операций. Учащиеся младших классов ещё не всегда способны самостоятельно делать обобщения или строить логические цепочки, но при грамотной педагогической поддержке они учатся мыслить последовательно, аргументированно, делать простые выводы и рассуждать логично.

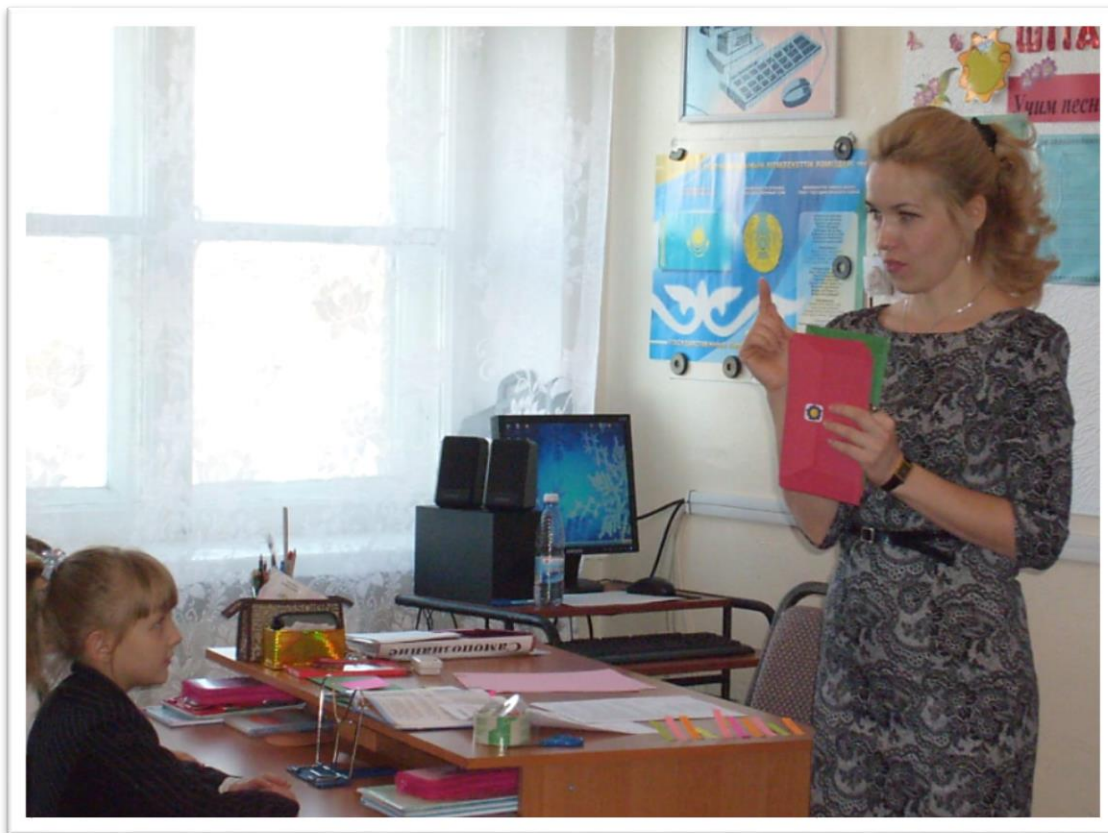
Логическое мышление отличается от простого запоминания тем, что требует от ребёнка активной умственной деятельности: анализа условий задачи, выделения главного, установления связей между частями информации. Оно особенно важно в условиях быстро меняющегося мира, где критическое мышление, гибкость ума и умение решать нестандартные задачи становятся важнейшими компетенциями[1,25].

Роль математики в формировании логического мышления

Математика в начальной школе — не просто обучение счёту и операциям с числами. Это фундамент, на котором строится логическая культура мышления ученика. Решение задач, сравнение величин, работа с геометрическими фигурами, определение последовательности действий — всё это требует от ребёнка умения рассуждать.

Например, при решении текстовых задач ученик должен проанализировать условия, выделить известные и неизвестные данные, установить логическую связь между ними и выбрать верный путь решения. Именно здесь происходит активная тренировка логических операций: анализа, синтеза, сравнения, обобщения, конкретизации[2,35].

Решение задач на рассуждение (например, задачи на логику, задачи с лишним или недостающим элементом, задачи на расстановку по условиям) особенно эффективно влияет на развитие логики. Также большое значение имеет работа с графиками, таблицами, схемами, где ребёнок учится представлять информацию в разных формах и видеть закономерности[3,19].

Эффективные приёмы и методы

Современные педагогические технологии позволяют разнообразить подходы к развитию логического мышления. Среди эффективных методов можно выделить:

- **Игровые методы** (математические игры, логические задачи, ребусы, кроссворды);
- **Работа в парах и группах**, где ученики учатся высказывать и отстаивать свою точку зрения;
- **Моделирование и схемы**, позволяющие визуализировать логику рассуждений;
- **Метод проблемных ситуаций**, побуждающий к поиску нестандартных решений;
- **Сравнение и классификация**, формирующие умения выделять существенные признаки.

Важно, чтобы задания носили не только репродуктивный, но и продуктивный характер. Например, можно предложить ученику не только решить задачу, но и составить собственную по заданным условиям, или объяснить, почему тот или иной способ решения не подходит[4].

Роль учителя в развитии логики

Учитель начальных классов играет ключевую и незаменимую роль в развитии логического мышления младших школьников. Именно на этом этапе жизни у ребёнка формируются основные мыслительные навыки, а учитель становится тем проводником, который направляет, развивает и укрепляет эти навыки с помощью тщательно подобранных заданий, эффективных методик и чуткого педагогического сопровождения. В условиях начальной школы логическое мышление не формируется само по себе — оно требует специально организованной учебной среды, в которой ученик будет не просто получать готовые знания, а мыслить, размышлять, анализировать, выдвигать гипотезы и проверять их.

Главная задача учителя — создать такие условия, в которых каждый ребёнок будет чувствовать себя уверенно, не бояться ошибаться и сможет проявлять интеллектуальную инициативу. Учитель — это архитектор учебного процесса. Он подбирает задания, соответствующие возрастным и индивидуальным особенностям учеников, а также организует логическую последовательность учебных действий. Через правильно сформулированные вопросы и задачи, учитель побуждает детей к размышлению, поиску решений, сравнению и обобщению информации. Например, вместо прямого объяснения темы, учитель может предложить учащимся понаблюдать, сделать выводы, попытаться самостоятельно выявить закономерности. Такой подход развивает познавательную активность и усиливает мотивацию к обучению. Кроме того, логическое мышление формируется не только на уроках математики, но и в рамках всех учебных предметов — окружающего мира, литературного чтения, даже изобразительного искусства, если педагог ставит перед детьми развивающие, нестандартные задачи. Важным аспектом в этой работе является развитие рефлексии, то есть умения осмысливать собственные действия. Учитель должен поощрять учеников объяснять, как они пришли к тому или иному решению, какие шаги предприняли, почему выбрали определённый путь, а не другой. Такой подход формирует осознанное мышление: дети начинают понимать не только что они делают, но и зачем и почему. Это особенно важно в современном образовательном пространстве, где акцент делается на формирование универсальных учебных действий и метапредметных компетенций[5,29].

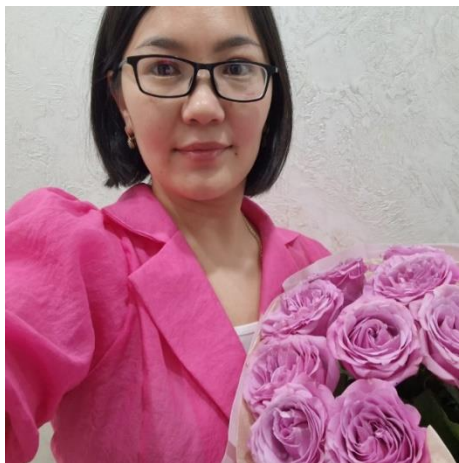

Заключение. Мышление младших школьников носит наглядно-образный и конкретный характер. Однако уже в начальной школе возможно целенаправленное развитие элементов абстрактного, логического мышления. Это возможно при условии систематической и методически грамотной работы педагога, направленной на постановку перед детьми умственных задач, требующих анализа, сравнения, выявления закономерностей, установления причинно-следственных связей. Развитие логического мышления в начальной школе — это инвестиция в будущее ребёнка. Логически мыслящий ученик умеет анализировать информацию, делать обоснованные выводы, находить решения в сложных ситуациях. Уроки математики — идеальная платформа для формирования этих умений. Задача учителя — не только научить считать и решать задачи, но и раскрыть потенциал каждого ребёнка как мыслящей, способной к анализу личности. В условиях современной школы развитие логики — это не роскошь, а необходимость.

Список использованной литературы

1. Бененсон, Г. В. Развитие логического мышления у младших школьников. — М.: Просвещение, 2017.
2. Пойа, Дж. Как решать задачу: руководство по математическому мышлению. — М.: Наука, 2020.
3. Колмогоров, А. Н., Юшкевич, А. П. Логика и мышление. — М.: Лаборатория знаний, 2018.
4. Лернер, И. Я. Дидактические основы методов обучения. — М.: Педагогика, 2019.
5. Эльконин, Д. Б. Психология младшего школьника. — М.: Академия, 2021.
6. Крутецкий, В. А. Психология обучения и воспитания школьников. — М.: Педагогика, 2020.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН МӘТІН АРҚЫЛЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Балгабаева Бакытгуль Ундеуовна
бастауыш сынып мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«№51 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың өзектілігі қарастырылады. Авторлар мәтінмен жұмыс істеу арқылы оқушылардың оқу, түсіну, ой қорыту, пікір білдіру дағдыларын дамыту жолдарын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан сипаттайды. Сондай-ақ, мәтінді оқытуда қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер мен

тапсырмалар түрлері ұсынылады.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, мәтінмен жұмыс, бастауыш сынып, оқу дағдысы, оқылым, тілдік құзыреттілік

Кіріспе. Функционалдық сауаттылық — бұл тұлғаның қоғамда тиімді өмір сүруі және табысты әрекет етуі үшін қажетті білім, білік және дағдыларды нақты өмірлік жағдаяттарда қолдана білу қабілеті. Бұл ұғым дәстүрлі оқу-жазу сауаттылығы аясынан әлдеқайда кең, себебі қазіргі заманғы күрделі әрі ақпаратқа қанық қоғамда адамның тек әріп танып, мәтін оқи алуы жеткіліксіз. Функционалдық сауаттылық — мәтінді түсіну және оны нақты міндеттерді шешуге бейімдеп қолдану, түрлі дереккөздерден алынған ақпаратты сараптап, салыстырып, талдап, қорытынды жасай білу, сонымен қатар сандық, ғылыми, қаржылық, медиа және ақпараттық сауаттылықтарды меңгеру деңгейін де қамтитын кешенді құзыреттілік. Түрлі құзыреттердің дамуы оқушылардың оқу барысында алған білімдерін күнделікті өмірде қолдануына мүмкіндік береді. Мысалы, дүкеннен қажетті затты таңдау, қоғамдық көлікте бағытты анықтау, банк қызметтерін пайдалану немесе электронды ресурстар арқылы ақпарат іздеу сияқты қарапайым жағдаяттардың өзі функционалдық сауаттылықты қажет етеді. Білім беру саласында функционалдық сауаттылық — білімнің нәтижелілігінің негізгі көрсеткіші. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесі оқушының пәндік білімін игерумен қатар, оны өмірлік тұрғыдан қолдана білуіне бағытталуы тиіс. Осы мақсатта оқытудың мазмұны мен әдістері жаңартылып, оқушылардың зерттеушілік, жобалық, тәжірибелік және коммуникативтік әрекеттері дамытылуда[1,18].

Мәтінмен жұмыстың функционалдық сауаттылықты дамытудағы орны

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда мәтінмен жұмыс — негізгі құралдардың бірі. Мәтін – білім берудің басты мазмұндық бірлігі ғана емес, сонымен қатар оқушының ойлау, түсіну, талдау және өз ойын жеткізе білу қабілеттерін дамытудың маңызды құралы. Мәтін арқылы оқушы тек ақпарат қабылдап қана қоймай, оны өңдейді, салыстырады, қорытынды жасайды және өмірлік жағдайларда қолдана білуге машықтанады.

Мәтінмен жұмыс жасау – бұл оқушының оқу материалын түсініп қана қоймай, оның мәнін ұғынып, сын тұрғысынан баға беруіне, түрлі көзқарастарды салыстырып, өз пікірін білдіруіне мүмкіндік беретін үрдіс. Бұл үрдіс функционалдық сауаттылықтың барлық компоненттерімен тығыз байланысты, әсіресе **мәтіндік (оқу) сауаттылықпен, ақпараттық құзыреттілікпен және коммуникативтік дағдылармен** үйлеседі.

Мәтінмен жұмыстың негізгі бағыттары:

1. Мәтінді түсіну және мағынасын ашу:

Оқушы мәтінді жай оқып қана қоймай, ондағы негізгі ойды, қосымша ақпаратты, автордың ұстанымын, мәтін құрылымын анықтауға дағдыланады[2,15].

2. Сұрақтар арқылы мәтінді терең меңгеру:

Ашық, жабық және сын тұрғысынан ойлауға жетелейтін сұрақтар арқылы мәтіндегі мәліметті сараптау, болжау жасау, логикалық байланыстарды көру қабілеті дамиды.

3. Мәтін бойынша тапсырмалар орындау:

Тапсырмалар оқушыны мәтін мазмұнына сүйене отырып әрекет етуге, пікір айтуға, аргумент келтіруге, қорытынды жасауға үйретеді.

4. Мәтін мазмұнын өмірлік жағдаяттармен байланыстыру:

Мәтіндегі ақпаратты күнделікті өмірмен байланыстыра алу қабілеті — функционалдық сауаттылықтың басты көрсеткіші. Мысалы, табиғат туралы мәтінді оқып, экологиялық мәселелерді талқылау немесе денсаулық жайлы мәтіннен пайдалы әдеттерді саралау.

5. Шығармашылықпен жұмыс істеу:

Мәтінге байланысты диалог құрау, рөлдік ойын ұйымдастыру, мәтіннің жалғасын ойлап табу — оқушының танымдық белсенділігін, логикалық және тілдік ойлауын дамытады[3].

Мәтін — тек ақпарат көзі емес, ол оқушыны ойлауға, түсінуге, сөйлеуге, жазуға, яғни толыққанды тілдік тұлға ретінде қалыптасуға жетелейді. Мәтінмен жүйелі әрі мақсатты жұмыс жүргізу арқылы оқушы танымдық іс-әрекетке белсенді түрде қатысып, тілдік бірліктерді тек механикалық түрде қабылдамай, оларды мағынасы мен қолданысына қарай саралап, өз ойын жүйелі құрастыруға дағдыланады. Сонымен қатар, мәтін — баланың әлем туралы түсінігін кеңейтіп, түрлі көзқарастармен танысуына, өз ұстанымын қалыптастыруына мүмкіндік беретін мәдени-әлеуметтік құрал. Мұндай кешенді жұмыс оқушының логикалық ойлау қабілетін, креативтілігін, тілдік сауаттылығын, сондай-ақ қоғамдық өмірге бейімделу қабілетін дамытады. Демек, мәтінмен жұмыс — оқушыны тілдік тұлға ретінде тәрбиелеумен қатар, оны функционалды, өмірлік маңызы бар біліммен қаруландырудың да басты құралы болып табылады. Бүгінгі таңда функционалдық сауаттылық — білім беру жүйесінің басты стратегиялық басымдықтарының бірі. Бұл сауаттылықтың негізінде оқушының өздігінен ой түюі, мәселені шеше білуі, алған ақпаратты сын тұрғысынан талдай алуы және оны өмірде тиімді қолдана білуі жатыр. Осы тұрғыдан алғанда, мәтінмен жұмыс жасау — ең нәтижелі және қолжетімді әдістердің бірі болып отыр. Себебі мәтін — тек мазмұн жеткізуші құрал ғана емес, танымдық, тілдік және тұлғалық дамудың қайнар көзі. Ол оқушыны өз ойын еркін жеткізуге, түрлі көзқарастарды талдауға, дәлелмен сөйлеуге, сауатты жазуға баули отырып, жан-жақты дамыған, тілдік тұлға ретінде қалыптастырады. Сондықтан да бастауыш сынып мұғалімінің міндеті — тек білім беру емес, сонымен қатар оқушы бойында өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыру. Бұл мақсатқа жету үшін оқыту үдерісіне интерактивті технологиялар мен баланың ойлау белсенділігін арттыратын әдістерді енгізіп, мәтінмен терең әрі жүйелі жұмыс жүргізу қажет. Мұндай жұмыс — оқушының тек пәндік білімін емес, функционалдық, коммуникативтік және танымдық құзыреттерін де дамытуға жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2021.
2. Аймауытов Ж. «Тәрбиеге жетекші» – Алматы: Рауан, 1992.
3. Әбдікәрімова Т., Таңатарова А. «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» – Алматы: Білім, 2020.
4. Құлмағанбетова Б. «Қазақ тілін оқыту әдістемесі» – Алматы, 2005.
5. OECD (2012). *PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy*. OECD Publishing.
6. Блум Б. «Таксономия образовательных целей» – Москва: Педагогика, 1986.

ӨСІМДІКТЕРДІҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ НЕГІЗДЕРІ

Нургалиева Лаура Тлеубековна

бастауыш сынып мұғалімі

«№47 Ахмет Байтұрсынов атындағы жалпы орта
білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Бұл мақалада өсімдіктердің табиғат пен адам өміріндегі маңызы қарастырылады. Бастауыш сыныптағы экологиялық тәрбиенің мазмұны мен міндеттері, сондай-ақ өсімдіктер арқылы оқушылардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастыру жолдары ғылыми-педагогикалық тұрғыда талданады. Оқушылардың экологиялық мәдениетін арттыруда өсімдіктер әлемімен таныстырудың маңызы ерекше екені дәлелденеді.

Кілт сөздер: өсімдік, экологиялық тәрбие, табиғат, бастауыш сынып, білім, мәдениет, таным

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің басты мақсаттарының бірі — жас ұрпақты экологиялық тұрғыдан сауатты, табиғатты аялауға бейім, саналы азамат етіп тәрбиелеу. Қоршаған ортаның күйі адамзат болашағына тікелей әсер ететін заманда бұл мәселе бұрынғыдан да өзекті бола түсті. Экологиялық дағдарыс, климаттың өзгеруі, табиғи ресурстардың сарқылуы — барлығы да адамның табиғатпен қарым-қатынасының жауапкершілік деңгейіне байланысты. Сондықтан да табиғатты қорғау тек жекелеген адамдардың міндеті емес, тұтас қоғамның, соның ішінде білім беру саласының маңызды бағытына айналуы тиіс. Бұл үлкен міндетті жүзеге асыру ең алдымен бастауыш сыныптан басталуы қажет. Себебі дәл осы кезең — баланың тұлға ретінде қалыптасуының алғашқы, ең нәзік әрі шешуші сатысы. Баланың сезімталдығы, эмоциялық қабылдауы, қызығушылығы мен әлемге деген көзқарасы осы жаста белсенді дамиды. Табиғатпен тікелей қарым-қатынас, оның сұлулығын, көптүрлілігін бақылау, қорғауға деген қажеттілік — мұның бәрі бастауыш мектептің оқу-тәрбие мазмұнына терең енуі керек. Бастауыш мектеп баланың жүрегіне жол таба алатын, табиғаттың тынысын сезінуге, әр тіршілік иесіне жанашырлықпен қарауға үйрететін ерекше кезең. Ал табиғаттың ажырамас бір бөлшегі — өсімдіктер әлемі — экологиялық тәрбие берудің ең тиімді құралдарының бірі. Гүл, ағаш, шөп, орман... бұлардың әрқайсысы тек ботаникалық нысан емес, өмір мен сұлулықтың, үндестік пен үйлесімнің белгісі. Оқушы өсімдіктермен таныса отырып, табиғаттың құрылымын, тіршілік заңдылықтарын, экожүйелер арасындағы байланысты ұғынады. Мысалы, қарапайым бөлме гүлін күту арқылы оқушы жауапкершілікті, күтім жасауды, еңбекке деген сүйіспеншілікті бойына сіңіреді. Ал орман, саябақ немесе дала өсімдіктерін бақылау барысында ол тіршілік әлемінің нәзіктігін, біртұтастығын түсінеді. Сонымен қатар, өсімдіктермен жұмыс істеу — баланың эмоциялық және танымдық дамуына да оң ықпал етеді. Табиғи нысандармен жұмыс істеу кезінде оқушы бақылау, салыстыру, қорытынды жасау, сұрақ қою, жауап табу сияқты оқу әрекеттерін меңгереді. Мұндай жұмыс тек биологиялық білім беріп қоймайды, сонымен бірге баланың эстетикалық талғамын, логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін дамытады. Өсімдіктер — үнсіз мұғалім. Олар сөзбен емес, болмысымен үйретеді. Олардың дамуы, түрленуі, маусымға қарай өзгеруі — табиғаттың ұлы сабағы. Баланың бойында табиғатқа деген махаббат пен жауапкершілікті қалыптастыру үшін оны өсімдіктер әлемімен жүйелі және саналы түрде таныстыру қажет. Бұл үшін сабақта және сабақтан тыс уақытта түрлі практикалық жұмыстарды ұйымдастыру — өте маңызды. Мысалы, табиғат күнделігін жүргізу, гербарий жасау, гүл отырғызу, бақша жұмысына қатысу, далалық экскурсиялар —

баланың экологиялық мәдениетін қалыптастыратын тиімді әдістердің қатарына жатады. Табиғатқа деген сүйіспеншілік – адамның рухани байлығының көрінісі. Бұл сүйіспеншілікті бала бойына ерте бастан дарыту – ұстаздың, ата-ананың, тұтас қоғамның борышы. Бастауыш сыныпта берілген табиғат туралы алғашқы білімдер, әсіресе өсімдіктер әлемі арқылы жүзеге асқан тәрбиелік жұмыс, оқушының тек мектеп қабырғасындағы жетістігіне емес, болашақ өмірлік ұстанымдарына да тікелей әсер етеді. Сондықтан да табиғатқа жанашырлық, оны аялау сезімі — тек білім емес, бұл — тәрбиенің, адами құндылықтардың өзегі. Өсімдіктер – Жер бетіндегі тіршіліктің негізі. Адам өмірі өсімдіктерсіз мүмкін емес. Олар – тіршілік иелерінің өмір сүруіне қажетті ең маңызды табиғи ресурстардың бірі ғана емес, сонымен қатар бүкіл экосистеманың тұрақтылығын қамтамасыз ететін басты фактор. Ең алдымен, өсімдіктер – оттегінің көзі. Фотосинтез процесі арқылы олар көмірқышқыл газын сіңіріп, оттегін бөліп шығарады. Бұл – адамдар мен жануарлардың тыныс алуы үшін аса қажет. Жер шарындағы әрбір тыныс алған деміміз – өсімдіктердің арқасында. Орман, шалғын, егістік, тіпті бөлмедегі жасыл гүл – бәрі де осы ғажайып табиғи процестің қатысушылары. Ғалымдардың пікірінше, бір гектар орман жылына шамамен 3 тонна оттегі бөліп шығарады [1].

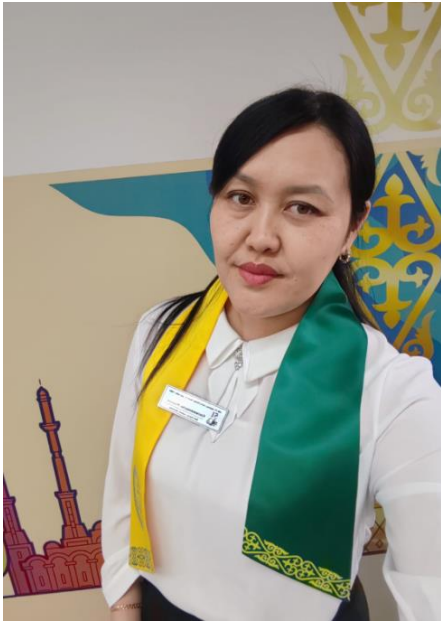
Екіншіден, өсімдіктер – тағам мен дәрі-дәрмектің қайнар көзі. Адамзат ежелден өсімдіктерді азық ретінде пайдаланып келеді. Көкөніс, жеміс-жидек, дәнді дақылдар, жаңғақ, шөп – бұлардың бәрі де адам ағзасына қажетті дәрумендер мен пайдалы заттарға бай. Сонымен қатар, өсімдіктерден мыңдаған түрлі дәрілік заттар алынады. Халық медицинасынан бастап қазіргі заманғы фармацевтикаға дейін өсімдіктерден алынған шипалы элементтер кеңінен қолданылады. Мысалы, түймедақ, жалбыз, шайқурай, женьшень, алоэ сынды өсімдіктердің емдік қасиеттері медицинада жоғары бағаланады [2,15].

Үшіншіден, өсімдіктер – құрылыс пен тұрмыстың қажетті материалдары. Ағаш – құрылыс индустриясында, жиһаз жасауда, қағаз өндірісінде таптырмас шикізат. Сонымен қатар, мақта, зығыр, кендір сынды өсімдіктерден мата, жіп, арқан сияқты тұрмыстық бұйымдар дайындалады. Яғни, өсімдіктер адамның материалдық қажеттерін өтеуде де үлкен рөл атқарады. Төртіншіден, өсімдіктердің адамға тигізетін эстетикалық және рухани әсері де ерекше. Табиғаттың сұлулығын, көктемнің көктем екенін, жаздың жадырағанын, күздің алтын бояуын, қыстың қырау басқан тыныштығын сезіндіретін де – өсімдіктер. Гүлдердің нәзіктігі, ағаштардың асқақтығы, шөптің сыбдыры – бұлар адамның жан дүниесіне әсер етіп, тыныштық пен шабыт сыйлайды. Сондықтан да суретшілер, ақындар, композиторлар шығармаларында өсімдіктер бейнесін жиі қолданады. Сонымен қатар, саябақтар мен гүлзарлар – адамның демалып, көңілін сергітетін орындар [3,17].

Өсімдіктер экологиялық тепе-теңдікті сақтауда да маңызды орын алады. Олар топырақты эрозиядан қорғайды, климатты реттейді, жауын-шашын мөлшеріне әсер етеді, түрлі зиянды қалдықтарды сіңіріп, ауа мен суды тазартады. Қазіргі таңда урбанизация мен индустриализация дамыған сайын, өсімдіктердің экологиялық қызметін сақтау аса маңызды мәселеге айналып отыр. Ағаштарды кесу, орманды жою, табиғи шөптесін алқаптардың қысқаруы — адамның өз болашағына жасаған кері әрекеті. Сондықтан да өсімдіктерді қорғау – тек табиғатты сақтау емес, адамзаттың өз өмірін қорғауы. Әрбір отырғызылған ағаш, күтім жасалған гүл, тапталмаған шалғын – бұл жердің тынысын, адамзаттың денсаулығын, болашақтың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қосылған үлес.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сағындықов Е. Н. Жалпы биология: Оқулық. – Алматы: Мектеп, 2009.
2. Жүнісбекова Г. Экологиялық тәрбие: теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Білім, 2018.
3. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
4. UNESCO. (2021). *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ҚОҒАМҒА БЕЙІМДЕУДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМНІҢ РӨЛІ

Кәкімжанқызы Индира
бастауыш сынып мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің

«№51 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру жүйесінің ерекшелігі мен оның ерекше білім беруді қажет ететін (ЕБК) балаларды қоғамға бейімдеудегі рөлі қарастырылады. Инклюзивті оқытудың педагогикалық, әлеуметтік және психологиялық аспектілері, сонымен қатар ЕБК балалардың әлеуметтенуіне әсері ғылыми тұрғыда талданады. Мақаланың мақсаты – білім берудегі тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ете отырып, қоғамда

әділеттілік пен адамгершілік қағидаттарын жүзеге асырудағы инклюзивті білімнің мәнін ашу.

Кілт сөздер: инклюзивті білім, ерекше білім, әлеуметтену, бейімделу, теңдік, педагогика, қоғам

Қазіргі қоғамда әрбір баланың толыққанды тұлға ретінде дамуы мен әлеуметтенуіне жағдай жасау — мемлекет пен қоғам алдындағы ең өзекті әрі стратегиялық маңызды міндеттердің бірі. Баланың жынысына, ұлтына, әлеуметтік жағдайына, денсаулық мүмкіндіктеріне қарамастан, сапалы білім алуы, қоғамда өзін еркін сезінуі — адам құқықтарын сақтаудың басты көрсеткіші. Әсіресе, ерекше білім беруді қажет ететін балалардың өмір сүру сапасын арттыру, олардың білім алуға, дамуға, қоғаммен тең дәрежеде араласуға толық құқығы бар екенін мойындау — өркениетті қоғамның айқын белгісі. Бұл ретте инклюзивті білім беру жүйесінің орны ерекше. Бұл жүйе қазіргі таңда жаһандық деңгейде танылып, білім беру саласындағы маңызды реформалардың бірі ретінде мойындалуда. Инклюзивті білім беру — мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамнан шеттетпей, керісінше, оларды жалпы білім беру кеңістігіне енгізіп, өз құрдастарымен бірге оқыту, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтендіруді көздейтін білім беру философиясы. Инклюзия — бұл тек белгілі бір топқа арналған емес, барша бала үшін тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған жалпы адамзаттық ұстаным. Бұл ұғым тек физикалық кедергілерді жоюды ғана емес, сонымен қатар психологиялық, әлеуметтік және мәдени тосқауылдарды еңсеруді де қамтиды. Инклюзивті білім беру жүйесі теңдік, қолжетімділік, құрмет, төзімділік және түсіністік сынды құндылықтарға негізделеді. Ол қоғам мүшелерінің бір-бірін қабылдауын, әртүрлілікке құрметпен қарауын, баршаға ортақ өмір сүру мәдениетін қалыптастыруды мақсат етеді[1].

Инклюзивті білім берудің маңызы мен артықшылықтары:

Әлеуметтік әділеттілік пен теңдікке қол жеткізу:

Инклюзивті білім арқылы әрбір бала өзінің ерекшелігіне қарамастан, білім алуға тең мүмкіндікке ие болады. Бұл — қоғамда ешкімнің шеттетілмеуін, кемсітілмеуін қамтамасыз етудің басты жолы[2].

Баланың әлеуетін толық ашу:

Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы жағдай жасалған кезде олар өз қабілеттерін дамытуға, қоғамда өз орнын табуға мүмкіндік алады. Ал бұл — олардың өз-өзіне сенімділігін арттырып, өмірге деген құлшынысын оятады.

Қоғамның мәдени және рухани дамуына ықпал:

Инклюзивті ортада тәрбиеленген балалар басқаға жанашыр, төзімді, қамқор болып өседі. Олар мейірімділік, бір-бірін қолдау, өзгелердің ерекшеліктерін құрметтеу секілді қасиеттерді бойына сіңіреді.

Мұғалімдердің кәсіби дамуына жол ашады:

Инклюзивті білім беру мұғалімдерден оқыту мен бағалаудың түрлі тәсілдерін қолдануды, саралап оқытуды, жеке көзқарасты қажет етеді. Бұл педагогтың кәсіби ізденісін арттырып, білім беру сапасын жақсартады.

ЕББҚ балаларды қоғамға бейімдеудің маңыздылығы

ЕББҚ балалар қоғамның толыққанды мүшесі болуға құқылы. Олар да басқа балалар сияқты:

- Қоғамдық өмірге белсене араласқысы келеді;
- Қарым-қатынас орнатуға, өз ойын білдіруге тырысады;
- Құрдастарымен бірге ойнауға, оқуға, дамуға ұмтылады[3,5].

Алайда, арнайы түзету мекемелерінде оқыту көбінесе оқушыларды оқшаулап, олардың әлеуметтенуіне кедергі келтіреді. Ал инклюзивті ортада ЕББҚ бала өзінің ерекшелігімен қабылданады, тең дәрежеде қатысады, өзін қоғамның ажырамас бір бөлшегі ретінде сезінеді. Мұндай ортада балалар арасында түсіністік, өзара көмек, толеранттылық қалыптасады. Құрдастарымен өзара әрекеттесу арқылы ЕББҚ бала коммуникативтік, әлеуметтік дағдыларды меңгереді. Сонымен қатар, инклюзивті сыныптағы басқа балалар да ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларды түсініп, адамгершілік, жанашырлық, қабылдау мәдениетін бойына сіңіреді[4,5].

Мұғалім – инклюзивті білім берудің негізгі тұлғасы. Ол:

- Әр баланың психологиялық, физиологиялық ерекшелігін ескере отырып жеке оқу траекториясын құра білуі керек;
- Сыныпта қолайлы эмоционалды атмосфера орнатуы қажет;
- Құрдастар арасында бір-бірін қабылдау мен қолдауды дамытуы тиіс;
- Арнайы педагогтермен, психологтармен, ата-аналармен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істеуі қажет.

Сондай-ақ, қолданылатын әдіс-тәсілдер мен дифференциацияланған оқыту тәсілдері мұғалімнің кәсіби даярлығына тікелей байланысты. Сондықтан инклюзивті білімді іске асыру үшін педагог кадрлардың кәсіби біліктілігін арттыру — маңызды мәселе.

Қоғамдық қолдау және ата-аналармен жұмыс. Ата-аналарға:

- Инклюзивті оқытудың артықшылықтары түсіндірілуі керек;
- Ерекше баланың қоғамға бейімделу мүмкіндігі мен құқығы насихатталуы тиіс;
- Психологиялық-педагогикалық кеңес беру арқылы ортақ түсіністік пен қолдау тетіктері қалыптасуы қажет.

Қорыта айтқанда, инклюзивті білім беру — бұл тек педагогикалық тәсіл емес, бұл — қоғамның адамгершілік деңгейін айқындайтын көрсеткіш. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоғамнан бөлмей, қайта оларды қоғамдық ортаға тең дәрежеде араластыру — шынайы өркениеттіліктің белгісі.

Инклюзивті білім арқылы біз балаларды тек оқытып, дамытып қана қоймай, оларды қоғамда өз орнын таба алатын, өзін бағалайтын, қоршаған ортаға бейімделген тұлға етіп тәрбиелейміз. Бұл — адам құқықтарын қорғау мен әділетті, толерантты қоғам құру жолындағы нақты қадам.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. 2007 жыл (соңғы өзгерістермен).
2. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Инклюзивті білім беру тұжырымдамасы. – Астана, 2022.
3. Айтбаева А. «Инклюзивті білім: теория мен тәжірибе». – Алматы: Білім, 2021.
4. UNESCO. (2020). *Inclusive Education: Achieving Education for All*. Paris.
5. Жолдасбекова С. «Ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту ерекшеліктері». // Білім. – 2023. – №2.
6. Florian, L. (2014). *The SAGE Handbook of Special Education*. SAGE Publications.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҰЛТТЫҚ РУХ: САБАҚТАСТЫҚ ПЕН ҰРПАҚТАР ЖАЛҒАСТЫҒЫ

Бөкембаева Нәзира Мейрамбайқызы
бастауыш сынып мұғалімі

«№47 Ахмет Байтұрсынов атындағы жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілінің ұлттық рух пен мәдениетті сақтау мен дамытудағы маңызы қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының қазақ тілін меңгеруі ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету және ұлттық құндылықтарды бойға сіңірудің негізі ретінде түсіндіріледі. Мақалада тіл арқылы ұлттық тәрбие берудің, ұрпақтар арасындағы рухани байланысты сақтаудың маңыздылығы көрсетіледі. Сонымен қатар, мұғалімдердің қазақ тілін оқытудағы рөлі мен әдістемелік тәсілдері талқыланады.

Кілт сөздер: қазақ тілі, ұлттық рух, сабақтастық, ұрпақтар жалғастығы, бастауыш сынып, ұлттық тәрбие, тіл үйрету, мәдениет

Қазақ тілі – ұлттың ең басты құндылығы және оның рухани тірегі болып табылады. Тіл арқылы ұрпақтар арасындағы сабақтастық қамтамасыз етіледі, халықтың мәдениеті, салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, тарихы ұрпақтан ұрпаққа жеткізіледі. Сондықтан қазақ тілін сақтау мен дамыту – ұлттың біртұтастығын нығайту, ұлттық болмысты сақтаудың негізі.

Бастауыш сынып кезеңі – баланың дүниетанымын қалыптастырып, ұлттық сана-сезімінің негізін салатын өте маңызды уақыт. Осы кезеңде бала өз ана тілін үйренумен қатар, өз халқының мәдениеті мен дәстүрлерін де танып, түсінеді. Мұғалімдердің қазақ тілін оқытудағы рөлі ерекше: олар оқушыларға тілдің грамматикалық негізін ғана үйретіп қоймай, ұлттық рухты, патриоттық сезімді тәрбиелейді. Ұлт болашағы – бүгінгі балада. Сондықтан мектепте қазақ тілін оқытудың мазмұны мен әдістемесі ұлттық тәрбиені, рухани құндылықтарды алға шығаратындай етіп ұйымдастырылуы қажет. Мысалы, сабақ барысында қазақтың ұлттық әдебиеті мен ауызша шығармашылығы, мақал-мәтелдері, ертегілері мен халық салттары оқушыларға таныстырылады. Бұл арқылы бала өз ұлтының тарихы мен мәдениетін терең түсініп, оны мақтан тұтуға тәрбиеленеді. Сонымен қатар, қазіргі жаһандану дәуірінде тіл мен ұлттық рухтың сабақтастығын сақтау – қоғамның дамуында маңызды фактор. Білім беру жүйесінде қазақ тілін оқытудың мазмұны мен тәсілдерін жаңартып, балалардың тілдік қабілеттерімен қатар, рухани құндылықтарға деген құрметті қалыптастыру міндеті тұр. Бұл бағытта мұғалімдерге арнайы әдістемелік көмек пен тұрақты кәсіби даму бағдарламалары ұсынылуы керек. Ұлттық рух – бұл тек мәдениет пен дәстүр емес, ол – ұлттың өмірлік философиясы, оның әлемді тануы мен өзіндік көзқарасы. Қазақ тілін меңгеру арқылы бала осы рухани негіздерді бойына сіңіреді, елін, тілін, жерін сүйетін азамат болып өседі. Сондықтан қазақ тілін оқыту ұлттық тәрбиемен сабақтасып, ұрпақтан ұрпаққа жалғасуы – біздің басты мақсатымыз.

Қазақ тілі – бұл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, ұлттық рухтың, тарихтың, мәдениеттің сақтаушысы. Ұлттың болашағы – оның тілінде, ұлттық сана-сезімінде. Сондықтан бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту кезінде тілдік біліммен бірге рухани тәрбиенің сабақтастығын қамтамасыз ету өте маңызды. Бұл кезеңде оқушының ұлттық құндылықтарды түсінуі, тіл арқылы өз ұлтына деген сүйіспеншілігі қалыптасады[1,25].

Мұғалімнің рөлі осы үрдістің негізі болып табылады. Ол – тек тіл үйретуші ғана емес, сонымен бірге ұрпақ тәрбиелеуші, рухани бағдар беруші. Мұғалім сабақта ұлттық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды, мақал-мәтелдерді қолдана отырып, оқушыларға туған тілінің маңыздылығын түсіндіреді, ұлттық сана-сезімін оятады[2,15].

Мысалы, сабақта мақал-мәтелдерді үйрету арқылы балаға бабалар даналығының үлгілерін жеткізуге болады. Немесе қазақтың ұлттық ойындары, ұлттық киімдер туралы әңгімелер арқылы ұлттың бай мәдениетін танытуға мүмкіндік туады.

Негізгі бағыттар	Мазмұны	Мұғалімнің рөлі	Тапсырмалар
1. Тілдік білім	Қазақ тілінің грамматикасы, сөздік қорын дамыту	Тіл үйрету, сөздік жұмысын ұйымдастыру	Мақал-мәтелдерді оқу, сөздерді үйрету
2. Ұлттық рухты қалыптастыру	Мақал-мәтел, ұлттық салт-дәстүр, халық шығармалары	Ұлттық құндылықтарды түсіндіру, рухани тәрбиелеу	Ұлттық әңгімелер оқу, салт-дәстүр туралы әңгімелеу
3. Ұрпақтар сабақтастығы	Ұлт тарихы, ата-баба мәдениеті, тілді құрметтеу	Ұлттық мұраны жеткізу, балаға ұлт тарихын үйрету	Туған жер, отбасы туралы шығармалар жазу, әңгімелесу
4. Тіл мен тәрбие сабақтастығы	Тіл арқылы ұлттық тәрбие беру	Оқыту мен тәрбиені ұштастыру	Топтық жұмыс, диалогтар, ойындар арқылы тілдік тәрбиелеу
5. Мәдени мұраны тану	Қазақтың ұлттық киімдері, ойындары, ән-күйлері	Мәдени мұраны таныстыру, қызықтыру	Ұлттық ойындар өткізу, әндерді жаттау

Ұрпақтар жалғастығы мен ұлттық рухтың беріктігі – қазақ тілінің дамуына және оның мектептегі оқыту сапасына тікелей байланысты. Сондықтан білім беру жүйесінде қазақ тілін оқыту әдістемесін жетілдіру, ұлттық құндылықтарды дәріптеу басты назарда болуы тиіс[3].

Тапсырмалар

Мәтінмен жұмыс: Оқушыларға қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерді оқытып, олардың мағынасын талқылау. Мысалы, «Тілді құрметтемеу – ұлтты құрметтемеу», «Ана тілі – алтын қазына» сияқты мақалдарды түсіндіру.

Сұрақтар: Бұл мақалдар не туралы айтады? Олар неге маңызды? Сенің ана тіліңнің қандай қасиеттері бар?

Жазбаша жұмыс: «Менің ана тілім» тақырыбында шағын шығарма жазу. Оқушыларға тіл туралы өз сезімдері мен ойларын білдіруге мүмкіндік беру.

Диалог: «Отбасым мен туған елім туралы» тақырыбында жұптасып әңгімелесу. Бұл тапсырма балаларға туған жер мен отбасының құндылығын тіл арқылы жеткізуге көмектеседі.

Топтық жұмыс: Қазақ халқының ұлттық салт-дәстүрлері туралы суреттерді топтастыру және оларды түсіндіру. Мысалы, киіз үй, ұлттық киім, бесік, той рәсімдері туралы түсінік беру.

Ойын: Ұлттық ойындар мен дәстүрлер туралы сұрақ-жауап формасында ойын өткізу. Бұл оқушылардың қызығушылығын арттырып, тілдік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Шығармашылық тапсырма: Балаларға ұлттық киімнің суретін салып, оның маңыздылығын айтуға немесе қазақтың ұлттық әнін жаттап келуге ұсыну.

Осылайша, тіл мен рух сабақтастығын сақтау арқылы ғана қазақ халқы өз мәдениеті мен тарихын сақтап қана қоймай, сонымен бірге ұлттық болмысын нығайтып, болашақта да ұлттық тәуелсіздігін берік ұстап қалу мүмкіндігіне ие болады. Тіл – ұлттың ең басты рухани қазынасы, ұлттың бірегейлігін анықтайтын негізгі фактор ретінде қызмет атқарады. Егер тіл тірі болса, онда ұлттың салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, құндылықтары да ұрпақтан ұрпаққа аман-есен жетеді. Ұлттық рух пен тілді сабақтастырып дамыту – бұл ұлттың мәңгілік дамуының кепілі, өйткені ұлттың рухани негізі жойылғанда, оның болашағы да қауіпке ұшырайды. Бұл бағытта бастауыш сыныпта қазақ тілін оқыту және тәрбиелеу үрдісі ерекше маңызды рөл атқарады. Себебі балалар осы кезеңде тілді меңгеріп қана қоймай, өздерінің ұлттық идентификациясын қалыптастырады. Олар ана тілін сүйе білуге, өз халқының мәдениеті мен тарихына құрметпен қарауға үйренеді. Сонымен қатар, тіл мен рух сабақтастығын сақтау – ұлттық сананы жаңғыртып, ұрпақтар арасындағы рухани көпірді қалыптастырады. Бұл көпір арқылы ұрпақтар өзара байланысып, ортақ құндылықтар мен идеяларды бөліседі, ұлттық бірлікті нығайтады. Осы арқылы қазақ халқы қазіргі жаһандану заманында да өз өзіндік ерекшелігін жоғалтпай, әлемдік мәдени кеңістікке өз орны мен болмысын таныта алады. Сондықтан қазақ тілін сақтап, дамыту – бұл тек білім беру жүйесінің ғана емес, бүкіл қоғамның, әрбір азаматтың ортақ міндеті. Ұлттың тұрақты дамуы мен тәуелсіздігі тек осындай сабақтастық пен бірліктің арқасында қамтамасыз етіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Асанов, Н. Қазақ тілін оқытудың әдістемесі. Алматы, 2018.
2. Нұртазина, Ж. Ұлттық тәрбие негіздері. Астана, 2020.
3. Сүлейменова, Г. Мектептегі қазақ тілін оқытудағы инновациялық әдістер. Қарағанды, 2019.

АСЫҚ ОЙЫНЫ – БАЛАНЫҢ ЕПТІЛІГІН, МЕРГЕНДІГІН ШЫҢДАЙТЫН СПОРТ

Оралғазыев Қуаныш Оралғазыұлы
дене шынықтыру пәнінің мұғалімі
асық атудан спорт төрешісі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«№19 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Бұл мақалада асық ойынының ерекшеліктері мен оның тәрбиелік, мәдени маңызы жан-жақты қарастырылады. Асық ойыны – қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойындарының бірі ретінде баланың дене дамуына ғана емес, сонымен қатар оның ойлау қабілетіне, мінез-құлқына және ұлттық сана-сезіміне оң әсер ететін құрал екені дәлелденеді. Мақалада асықтың экологиялық сипаты, балаларды қозғалысқа баулудағы рөлі және ұлттық тәрбиедегі орны сипатталады. Сонымен қатар, қазіргі заманда асық ойынын қайта жаңғыртудың маңыздылығы сөз етіледі.

Кілт сөздер: асық ойыны, ұлттық тәрбие, экологиялық ойын, қазақ мәдениеті, ұлттық ойындар, дәстүр, балалар тәрбиесі, салауатты өмір салты

Асық ату – қазақ халқының ежелден келе жатқан ұлттық ойындарының бірі. Бұл ойынның тарихы көшпелі тұрмыспен тығыз байланыста дамыды. Асықтар көшпелі халықтың күнделікті тіршілігінің бір бөлшегі ретінде қалыптасып, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, дәстүрлі ойын-сауық пен тәрбиенің маңызды құралына айналды. Бұл ұлттық ойын балалардың дене және рухани дамуына ықпал еткен маңызды педагогикалық фактор болды. Асық ойыны арқылы жас ұрпақ дәлдік пен шапшаңдыққа, байқағыштық пен стратегияға үйренді. Сонымен қатар, ойын әділдік пен құрмет сияқты адамгершілік құндылықтарды тәрбиелеуге де септігін тигізді. Бұл ұлы дәстүр әлеуметтік қарым-қатынасты нығайтып, жас және егде буын арасындағы байланысты күшейтті, отбасылық және қоғамдық мәдениеттің сақталуына өз үлесін қосты.

Асық ойындарына байланысты салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар

Қазақ қоғамында асық ойындары тек ойын-сауық ғана емес, ұлттық мұра ретінде ерекше бағаланды. Асықтарды арнайы жинап, сақтап, кейде оларды жылтырату, бояу сияқты рәсімдерді өткізу дәстүрі болды. Бұл әрекеттер асықтың құндылығын арттырып, ойынға ерекше құрметпен қарауға тәрбиеледі. Мерекелік жиындар мен ауылдық шараларда үлкендер мен балалар бірігіп, асық ойынын ойнады. Бұл тек көңіл көтеру емес, ұлттық мәдениетті сақтау мен жаңғыртудың да бір жолы болды. Осылайша, асық ойындары арқылы ұрпақтар сабақтастығы сақталып, қазақ халқының рухани бірлігі нығайды.

Асық ойынының негізгі құралдары мен ережелері

Асық ойынында қарапайым, бірақ мәні терең құралдар қолданылады. Негізгі элементтер – бірнеше асық пен оларды атуға арналған арнайы асық – сақа. Сақа асықты дәл көздеуге арналған және ойын барысына тікелей әсер етеді. Ойын алаңы дөңгелек немесе геометриялық пішінде белгіленеді, онда асықтар орналастырылады. Ойыншылар белгілі бір қашықтықтан сақа лақтырып, асықтарды алаңнан шығаруға немесе арнайы белгілерден өткізуге тырысады. Ойын кезекпен өтеді, әр ойыншы асықтарды мүмкіндігінше көп шығаруға ұмтылады. Ойын ұпай санымен есептеліп, ең көп ұпай жинаған немесе асық жинаған ойыншы жеңімпаз атанады.

Қазіргі таңда технологияның қарқынды дамуы нәтижесінде балалардың көп уақыты смартфон, планшет немесе компьютер алдында өтеді. Мұндай өмір салты баланың дене қозғалысын шектеп, белсенділігін төмендетіп қана қоймай, денсаулығына да кері әсер етуі мүмкін. Ал асық ойыны керісінше, балалар мен жасөспірімдерді таза ауада көп қозғалуға, денесін шынықтыруға, белсенді демалысқа баулиды. Бұл ойын барысында көз бен қолдың үйлесімділігі, дәлдік пен ептілік, шапшаңдық пен сергектік дамиды. Сондықтан асық ойынын қайта жаңғыртып, балалардың күнделікті өміріне енгізу – өте өзекті мәселе. Асық ойыны — тек спорттық жаттығу емес, оның мәдени, рухани және тәрбиелік мәні зор.

Асықтың түрлері

Сақа — асықтың үлкен әрі шымыр түрі. Бұл асық жеткен еркек қойдан (серкеден) немесе қошқар-текеден алынады.

Кеней — көпшілік ойнауға арналған қарапайым асықтар.

Шүкейт — жас малдың асығы.

Қойлық — қойдың асығы.

Ешкімек — ешкінің асығы.

Құлжа — құлжаның асығы.

Көктабан — қорғасын құйылған салмақты сақа асық.

Топаи — сиырдың асығы. Жабай — ірі асықты айтады.

Қолқар — арқардың асығы

Асықтың атаулары:

Алшы — асықтың тәйкеге қарама-қарсы жағы яғни алшы тұруы.

Тәйке — асықтың алшыға қарама-қарсы жағы.

Бүге — асықтың дөнес жағының жоғары қарап түсуі.

Шіге — асықтың қуыс жағының жоғары қарап түсуі.

Омпы — асықтың ашасы немесе мұртша жағы жоғары қарап түсуі немесе тік тұрып қалуы.

Шоңқай — асықтың омпаға қарсы жағымен тік түсуі.

Бұл ойын арқылы балалар тек денесін шынықтырып қоймай, қазақ халқының салт-дәстүрімен, ұлттық болмысымен, тілдік қорымен, тарихи-мәдени мұрасымен танысады. Ойын барысында балалар өзара тіл табысуды, достық қарым-қатынас орнатуды, бірін-бірі құрметтеуді үйренеді. Сонымен қатар, асық ойыны баланың бойында әділдік, жауапкершілік, табандылық, жеңіске деген ұмтылыс сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бекенов, Ә. Қазақтың ұлттық ойындары және олардың тәрбиелік мәні. — Алматы: Рауан, 2017.
2. Сатыбалдиева, Г. Ұлттық ойындардың бала дамуына әсері // Бастауыш мектеп, №4, 2021.
3. Нұрғалиева, А. Ұлттық ойындар арқылы оқушылардың құндылықтық бағдарын қалыптастыру // Педагогика және психология, №3, 2019.
4. https://kk.wikipedia.org/wiki/Асық_ойындары

ВОЛЕЙБОЛ ОЙЫНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУШЫЛАР ДЕНСАУЛЫҒЫНА ПАЙДАСЫ

Серікұлы Медғат
дене шынықтыру пәні мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің

«№51 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация.Мақалада волейбол ойынының 5–6 сынып оқушыларының физикалық және психоэмоционалдық денсаулығына тигізетін әсері зерттеледі. Автор волейболдың жүрек-қан тамыр жүйесі, бұлшықет торы, буындардың қозғалысы, координация, күйзеліс деңгейі және әлеуметтік қатынастарға қосатын үлесі туралы талдайды. Сонымен бірге, мектептегі волейбол жаттығулары мен ұйымдастырылған ойындардың

оқушылар денсаулығын нығайтудағы методикалық мүмкіндіктері қарастырылады.

Кілт сөздер: волейбол, физикалық даму, денсаулық, оқушылар, 5–6 сынып, методика, салауатты өмір салты

Негізгі бөлім. Ақтуалдылық және теориялық негіз

Волейбол – дене белсенділігін талап ететін командалық ойын түрі. Бұл спортпен жүйелі түрде айналысу адамның физикалық дайындығын жақсартып қана қоймай, жүрек-қан тамыр жүйесінің жұмысына оң әсерін тигізеді. Волейбол ойнау кезінде адам ағзасы үздіксіз қозғалыста болады: секіру, жүгіру, кенеттен тоқтау, қайта қозғалу секілді белсенді әрекеттер жиі қайталанады. Бұлшықеттерге үнемі күш түсуі нәтижесінде жүрек соғу жиілігі артып, қан айналымы жеделдейді. Жүрек оттегіге қаныққан қанды дененің барлық мүшелеріне жеткізу үшін белсенді жұмыс істейді. Нәтижесінде жүрек бұлшықеті (миокард) күшейіп, оның төзімділігі артады, сонымен қатар қан қысымы тұрақтанады. Сонымен қатар волейбол ойнау кезінде қан тамырларының серпімділігі жоғарылайды. Қан тамырларының қабырғалары тұрақты жаттығу кезінде созылғыш болып келеді, бұл атеросклероз, гипертония, жүрек жеткіліксіздігі секілді жүрек-қан тамыр ауруларының алдын алуға ықпал етеді.

- Жүрек-қан айналым жүйесінің жақсаруы;
- Оттегі мен қоректік заттардың тіндерге жеткізілуін жылдамдатады;
- Зиянды заттардың ағзадан шығарылу процесін жеңілдетеді;
- Шаршау деңгейін төмендетеді, адамның жалпы энергиясын арттырады.

Тұрақты түрде волейболмен айналысатын адамдарда жүрек соғысы жиілігі жаттыққан күйде қалыптасады, яғни жүрек аз соғып, көп жұмыс атқара алатын жағдайға жетеді. Бұл – жүректің үнемді жұмыс істеуіне және ұзақ уақытқа төзімді болуына әсер етеді. Зерттеушілер волейбол ойынының жүрек-қан тамыр жүйесін жаттықтыруға, тыныс алу қызметін жақсартуға, бұлшықет тонусын сақтауға ықпал ететінін атап көрсетеді. Сонымен бірге, волейбол — бұл психоэмоционалдық жағдайды жақсартатын спорт: командалық әрекет, жауапкершілік, бір-біріне қолдау көрсету және ойын кезінде стресс деңгейін төмендету мүмкіндігі[1,5]

Волейболдың бұлшықет жүйесі мен буындарға әсері

Волейбол – көпқырлы қозғалыстарды қамтитын динамикалық спорт түрі. Бұл ойында адам денесінің бірнеше негізгі бұлшықет топтары — қол, аяқ, арқа, іш, иық белдеуі – үнемі қозғалыс үстінде болады. Әсіресе шабуыл жасау, тосқауыл қою, допты қабылдау мен пас беру кезінде бұлшықет топтары үйлесімді әрі белсенді түрде жұмыс істейді. Бұл — бұлшықет күшін, серпінділігін, төзімділігін дамытуға ықпал ететін негізгі фактор[2,15].

Волейбол жаттығулары кезінде орындалатын серпінді және сериялық қозғалыстар:

- бұлшықеттің жиырылу қабілетін арттырады;
- жалпы қозғалыс үйлесімділігін жақсартады;
- статикалық және динамикалық тепе-теңдікті дамытады.

Ойын барысында дененің жоғарғы бөлігі (иық, білек, шынтақ) мен төменгі бөлігі (сан, балтыр, тізе, табан) теңдей қозғалысқа түседі. Мұндай көп жақты жүктеме дене сымбатын қалыптастыруға және бұлшықеттің дұрыс дамуына ықпал етеді. Секіру, қол сермеу, иілу, бұрылу, еңкею сияқты қимылдар волейбол ойынының негізгі компоненттері саналады. Мұндай қайталаушы қозғалыстар буындардың қозғалу амплитудасын сақтап, олардың серпімділігі мен икемділігін арттырады.

- Тізе, тобық, иық, шынтақ буындары ойын кезінде толықтай қозғалысқа түсіп, қозғалыс ауқымын сақтайды;
- Буындардағы қан айналым жақсарады, бұл бірқатар ортопедиялық аурулардың алдын алуға сеп болады;
- Қимыл-қозғалыс арқылы шеміршек тінінің қоректенуі жақсарады, бұл буындардың ұзақ уақыт бойы сау болуына әсер етеді.
- секіру қабілетін арттырады (әсіресе шабуыл мен блок қою кезінде);
- кеңістікте бағдарлау, жылдам бағыт ауыстыру сияқты күрделі дағдыларды дамытады;
- реакция жылдамдығын жақсартады;
- тепе-теңдік пен үйлесімді қимыл-қозғалысты қалыптастырады[3,7].

Волейбол – бұл тек дене жаттығуларының жиынтығы ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлғалық, когнитивтік және психомоторлық қабілеттерін үйлесімді дамытатын тиімді құрал. Бұл спорт түрі дененің әртүрлі бұлшықет топтарын іске қосу арқылы физикалық төзімділікті арттырып қана қоймай, қозғалыс координациясын, көз-қол үйлесімін, кеңістікті бағдарлау қабілетін жақсартады. Ойын барысында ойыншының әрбір әрекеті жылдам ойлауды, дәлдік пен стратегиялық шешім қабылдауды қажет етеді. Мысалы, допты қабылдау немесе шабуыл жасау кезінде бала айналасындағы кеңістікті дұрыс бағалап, қарсыласының қимылын болжауға, соған сәйкес шешім қабылдауға үйренеді. Мұндай дағдылар күнделікті өмірде де аса қажет: қауіпсіздік сақтау, шешім қабылдау, назарды шоғырландыру, жылдам реакция білдіру. Сонымен қатар, волейбол оқушының психоэмоционалдық дамуына да оң әсерін тигізеді. Командалық ойын ретінде ол бірлесе жұмыс істеуге, жауапкершілік алуға, серіктесін құрметтеуге және өз күшіне сенуге тәрбиелейді. Бұл әлеуметтік дағдылар баланың мектеп ұжымына бейімделуіне, өзіне деген сенімнің қалыптасуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, волейболды бастауыш және орта буындағы дене шынықтыру бағдарламасына жүйелі түрде енгізу – оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін педагогикалық маңызды қадам. Сабақ барысында волейбол жаттығуларын тиімді қолдану арқылы мұғалімдер тек қана денсаулықты нығайтып қоймай, оқушының ойлау, шешім қабылдау, әрекет ету және ұжыммен байланыс орнату секілді өмірлік маңызы бар дағдыларын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жүнісбеков, А.Қ. Дене тәрбиесі және спорт негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 256 б.
2. Ахметов, Қ.М. Спорттың педагогикасы мен психологиясы. – Алматы: Білім, 2016. – 212 б.
3. Нұркенов, С. Мектептегі дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындарды қолдану. – Астана: Фолиант, 2019. – 144 б.
4. Дүйсенбаев, М.Ш. Волейбол. Теориясы мен әдістемесі. – Шымкент: Әлем, 2020. – 192 б.

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

Алпиева Айман Тлеугажиевна
педагог-психолог
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
№47 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім беру жүйесіндегі педагог-психологтың рөлі мен оның тәрбие жұмыстарының тиімділігін арттыру жолдары қарастырылады. Инклюзивті сыныпта әртүрлі даму ерекшеліктері бар балалармен жұмыс істеудің психологиялық-әдістемелік негіздері талданып, тәрбиелік іс-шараларды жетілдіру әдістері ұсынылады. Мақалада педагог-психолог пен мұғалімдердің бірлескен әрекетін ұйымдастырудың маңыздылығы нақты көрсетіледі. Сонымен қатар, эмоционалдық қолдау көрсету, тұлғаның өзін-өзі қабылдауын қалыптастыру және әлеуметтік дағдыларды дамыту бағытындағы инновациялық әдістер қарастырылады.

Кілт сөздер. Инклюзивті білім, педагог-психолог, тәрбие жұмыстары, тиімділік, әлеуметтік дағдылар, эмоционалдық қолдау, даму ерекшеліктері.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – барлық балаларға тең мүмкіндіктер жасау. Осыған байланысты инклюзивті білім беру моделі ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоғамға бейімдеу мен олардың тұлғалық дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Инклюзивті сыныпта педагог-психологтың қызметі ерекше, себебі ол оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сай тәрбие жұмысын ұйымдастыру арқылы олардың әлеуметтік бейімделуін қолдайды. Бұл мақаланың негізгі мақсаты – педагог-психологтың инклюзивті сыныптағы тәрбие жұмыстарының тиімділігін арттыру тәсілдерін анықтау және жүйелеу.

Инклюзивті сыныптағы педагог-психологтың рөлі

Қазіргі қоғамда әрбір адамның білім алуға тең құқығы мен мүмкіндігін қамтамасыз ету – дамыған, өркениетті ел болудың басты көрсеткіштерінің бірі. Осы орайда инклюзивті білім беру – тек білім саласының жаңа бағыты емес, әлеуметтік әділеттілік пен адамгершілік қағидаларына негізделген маңызды құндылыққа айналып отыр. Инклюзия – бұл тек ерекше қажеттіліктері бар балалардың мектепке қабылдануы ғана емес, олармен қатар барлық балалардың бір ортада тең дәрежеде дамуына жағдай жасау. Мұндай ортада әр оқушы – жеке тұлға ретінде қабылданады. Ал осы процестің үйлесімді жүзеге асуына ықпал ететін негізгі тұлғалардың бірі – мектеп психологы. Бүгінде инклюзивті білім беру жағдайында педагог-психологтың рөлі бұрынғыдан да маңызды. Себебі ол оқушылардың психологиялық жай-күйін бақылап қана қоймай, олардың тұлғалық ерекшеліктерін, эмоциялық тұрақтылығын, қарым-қатынасқа түсу деңгейін ескеріп, кешенді қолдау жүйесін ұсынады. Сонымен қатар, психолог инклюзивті сыныптағы мұғалімдерге де кәсіби кеңес беріп, қиын жағдайларды шешуге көмектеседі. Мектеп психологы ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс істей отырып, олардың ұжымға бейімделуіне, өз-өзіне сенімді болуына, әлеуметтенуіне жағдай жасайды. Ол тек диагностикалық немесе түзету жұмыстарымен шектелмей, бала мен ата-ананың, мұғалім мен оқушының арасындағы байланысты үйлестіретін көпір қызметін атқарады. Инклюзивті сыныпта жұмыс істеу барысында психологтар баланың даму деңгейіне, танымдық және эмоциялық мүмкіндіктеріне, мінез-құлқына терең үңіліп, арнайы бағдарлама құрастырады. Мұндай бағдарламада тұлғаның ішкі әлеуетін ашуға, өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуіне жағдай жасайтын тренингтер, жеке және топтық жаттығулар, психологиялық кеңестер қамтылады[1,25].

Сонымен қатар, психологтың жұмысы – ұжымдағы қабылдау мәдениетін қалыптастыру. Яғни, оқушылардың бір-бірін түсінуі, құрметтеуі, өзара қолдауы – инклюзия табысының басты көрсеткіштері. Бұл бағытта да психологтар түрлі әдістер мен құралдарды қолдана отырып, балалардың эмоциялық интеллектісін дамытуға ықпал етеді[2,27].

Инклюзивті білім беру – бұл тек білім беру реформасы ғана емес, адамның құндылығын, теңдігін, құқығын мойындаудың көрінісі. Ал бұл жүйеде жұмыс істейтін педагог-психолог – бала жүрегіне жол таба білетін, оларды ертеңгі өмірге бейімдеп, қоғамға қадам басуына бағыт-бағдар беретін маңызды тұлға. Сондықтан қазіргі таңда мектеп психологтарының кәсіби дайындығы мен қолдауы – инклюзия табысының басты кепілі болмақ.

Тәрбие жұмыстарының тиімділігін арттыру тәсілдері

- **Жеке және топтық психологиялық тренингтер өткізу.** Бұл әдіс балалардың өзара түсіністігі мен коммуникациясын дамытуға септігін тигізеді.
- **Эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған жаттығулар.** Оқушылардың өз эмоцияларын тануы және басқаруы тәрбие процесін жетілдіреді.
- **Тұлғаның өзін-өзі қабылдауын қалыптастыру.** Психологиялық қолдау арқылы балалар өз ерекшеліктерін қабылдап, өзін-өзі бағалауды арттырады.
- **Әлеуметтік дағдыларды дамыту.** Ойындар мен топтық тапсырмалар арқылы балалардың өзара әрекеттесу қабілеті қалыптасады.
- **Педагог және психолог арасындағы ынтымақтастықты күшейту.** Бірлескен жоспарлау және жүзеге асыру тәрбие жұмысының сапасын арттырады.
- **Инновациялық технологияларды қолдану.** Мысалы, арт-терапия, музыка терапиясы, ойын терапиясы тәрізді әдістер балалардың психологиялық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді.

Практикалық ұсыныстар

- Тәрбие жұмыстарының жоспарын әр оқушының мүмкіндігіне қарай бейімдеу.
- Отбасымен тығыз байланыста жұмыс істеу арқылы тәрбиелік процесті үйлестіру.
- Педагогикалық кеңестер мен тренингтер жүйелі өткізу.
- Қиын мінез-құлықты балаларға бағытталған жеке коррекциялық бағдарламалар әзірлеу[3].

Инклюзивті сыныптағы педагог-психологтың тәрбие жұмыстарының тиімділігін арттыру – бұл тек психологиялық көмек көрсету емес, тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталған кешенді әрі көпқырлы процесс. Мұндай жұмыс инклюзивті білім беру философиясының негізі болып табылатын теңдік, құрмет, қолжетімділік қағидаттарына сүйенеді. Психолог оқушылардың жас ерекшеліктері мен психологиялық жағдайын ескере отырып, әр баланың қажеттіліктеріне сай әдіс-тәсілдерді қолданады. Бұл – эмоциялық тұрақтылықты қамтамасыз ету, өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі реттеу қабілетін қалыптастыру, құрдастарымен және ересектермен дұрыс қарым-қатынас орнатуға үйрету сияқты маңызды бағыттарды қамтиды. Жоғарыда айтылғандай, инклюзивті сыныпта тиімді тәрбие жұмысын жүргізу үшін психолог тек жеке оқушымен емес, бүкіл ұжыммен – мұғалімдермен, ата-аналармен және оқушылардың өздерімен тығыз қарым-қатынаста болуы тиіс. Оның рөлі — оқушылардың бойындағы ішкі әлеуетті ашуға, өз орнын табуға және өзіне сенімді тұлға ретінде қалыптасуға көмектесу.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдімәлікова, А.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі педагог-психолог қызметі. – Алматы: Білім, 2019.
2. Мусина, Г.Б. Психология және педагогика негіздері. – Астана: Фолиант, 2021.
3. Smith, D., & Tyler, N. (2011). Effective Inclusive Education: Equipping Education Professionals with Necessary Skills and Knowledge. Routledge.
4. UNESCO. (2020). Inclusion and Education: All Means All. UNESCO Publishing.
5. 5.Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2018 жыл.

ЖАСУША ҚҰРЫЛЫМЫН ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕМЕЛЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Намазбаева Алмагуль Жамбалаевна
биология пәнінің мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«№22 жалпы орта білім беретін
мектеп-лицейі» КММ

Аннотация: Бұл мақалада биология пәні бойынша жасуша құрылымын оқытуда заманауи әдістемелерді қолданудың тиімділігі қарастырылады. Жасуша құрылымы – биологияның негізгі бөлімдерінің бірі, ол оқушыларға тірі ағзалардың негізін түсінуге мүмкіндік береді. Мақалада жаңа педагогикалық әдістер, соның ішінде зерттеу әдісі, проблемалық оқыту, интерактивті технологиялар мен

цифрлық құралдардың қолданылуының жасуша құрылымын оқыту процесіне қосатын үлесі көрсетіледі. Заманауи әдістемелердің оқушылардың биологиялық білімді терең меңгеруіне, танымдық қабілеттерінің артуына және шығармашылық дағдыларының қалыптасуына қалай ықпал ететіндігі талданады.

Кілт сөздер: жасуша құрылымы, биология, оқыту әдістемесі, заманауи технологиялар, зерттеу әдісі, интерактивті оқыту, цифрлық білім беру.

Кіріспе. Жасуша құрылымын оқыту – биология пәнінің ең күрделі әрі маңызды бөлімі. Жасушаның құрылымы мен қызметі туралы білім адам ағзасының барлық биологиялық процестерін түсінуге негіз болады. Қазіргі білім беру жүйесінде оқыту әдістемелері дәстүрлі әдістерден заманауи, инновациялық әдіс-тәсілдерге көшуде. Бұл өзгерістер білім беру мазмұнын тереңдетіп, оқушылардың белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Жасуша құрылымын оқытуды тиімді жүзеге асыру үшін заманауи әдістерді қолдану маңызды. Әсіресе, интерактивті құралдар мен оқытудың жаңа тәсілдері оқушылардың биологияға деген қызығушылығын арттырып, білімді тереңірек игеруге мүмкіндік береді.

Заманауи әдістемелердің мәні мен мақсаты

Заманауи әдістемелер оқыту үдерісін жаңарту, оқушыларды шығармашылыққа баулу және олардың белсенділігін арттыруға бағытталған. Бұл әдістер білім алушылардың ақпаратты терең түсінуін және қолдануын қамтамасыз етеді. Жасуша құрылымын оқытуда белсенді оқыту әдістері мен цифрлық ресурстарды қолдану арқылы оқушылардың оқу процесінде қатысу деңгейін арттыруға болады.

Заманауи әдістердің негізгі мақсаты – білімді тек теориялық тұрғыдан меңгеру ғана емес, оны практикалық тұрғыда қолдану. Сонымен қатар, заманауи әдістемелер оқушылардың зерттеу дағдыларын, сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді[1,223].

Жасуша құрылымын оқытуда қолданылатын заманауи әдістемелер

Зерттеу әдісі. Зерттеу әдісі жасуша құрылымын оқытуда оқушыларды эксперимент жүргізуге, өз бетінше жұмыс жасауға үйретеді. Бұл әдіс оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытады. Мысалы, жасуша құрылымы туралы теориялық білімдерді зертханалық жұмыстар арқылы бекітуге болады. Оқушылар өздері зертханалық тәжірибе жүргізіп, жасуша құрылымының компоненттерін микроскоп арқылы зерттейді, сондай-ақ түрлі жасуша түрлерінің ерекшеліктерін салыстырады[2,15].

Проблемалық оқыту. Проблемалық оқыту әдісі оқушыларға нақты тапсырмалар немесе мәселелер қойып, оларды шешу жолдарын іздеуге мүмкіндік береді. Жасуша құрылымын оқытқанда, оқушыларға жасушаның түрлі компоненттерінің қызметі мен құрылымын

түсіндіретін жағдайлар ұсынылады. Мысалы, оқушыларға клетканың органоидтары арасындағы өзара байланыстар мен олардың биологиялық функцияларын түсіндіретін зерттеу тапсырмалары беріледі.

Интерактивті оқыту. Интерактивті әдістер оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Мысалы, интернет ресурстары мен виртуалды зертханалық жұмыс бағдарламалары арқылы жасуша құрылымын зерттеу мүмкіндігі беріледі. Сонымен қатар, Kahoot, Quizizz сияқты онлайн платформалар арқылы жасуша құрылымы туралы білімді тексеру үшін түрлі викториналар мен сұрақтар ұйымдастыруға болады. Бұл оқушылардың білімін тексерудің тиімді әрі қызықты әдісі болып табылады[3].

Цифрлық технологиялар мен мультимедиялық құралдар. Цифрлық құралдар мен мультимедиялық ресурстар жасуша құрылымын визуализациялау үшін үлкен мүмкіндіктер береді. Мысалы, 3D модельдер мен анимациялар арқылы оқушылар жасуша құрылымын тереңірек түсінеді. Оқытушы жасушаның барлық компоненттерін көрсету үшін PowerPoint презентациялары мен интерактивті тақта пайдалана алады, бұл білімді жақсы қабылдауға ықпал етеді[4,7].

Жобалық оқыту. Жобалық оқыту әдісі оқушыларға өз бетінше тапсырмалар орындау және оларды қорғау мүмкіндігін береді. Мысалы, жасуша құрылымы мен қызметі туралы зерттеу жобасын жасауға болады. Бұл әдіс оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытуға көмектеседі және олардың жасуша туралы білімдерін нақты тәжірибемен байланыстырады.

Заманауи әдістемелердің тиімділігі

Заманауи әдістемелердің тиімділігі бірнеше аспектілерде көрінеді:

1. **Оқушылардың қызығушылығы мен мотивациясын арттыру:** Интерактивті әдістер мен цифрлық ресурстар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.
2. **Танымдық қабілеттердің дамуы:** Зерттеу әдісі мен проблемалық оқыту оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытады, ал жобалық оқыту оқушылардың шығармашылық дағдыларын қалыптастырады.
3. **Әлеуметтік дағдыларды дамыту:** Топтық жұмыстар мен пікірталастар оқушылардың ынтымақтастық пен коммуникация дағдыларын нығайтады[5].
4. **Пәнге деген терең түсінік:** Заманауи технологиялар мен визуализация әдістері жасуша құрылымын түсінуді жеңілдетеді және оны нақты өмірмен байланыстырады.

Жасуша құрылымын оқытуда заманауи әдістемелердің қолданылуы білім беру үдерісінің тиімділігін арттырады. Бұл әдістер оқушылардың танымдық белсенділігін, сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамытуға, шығармашылық дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылардың жасуша құрылымы туралы терең әрі нақты білім алуына ықпал етіп, ғылыми зерттеу жұмыстарында да жоғары нәтижелерге жетуге көмектеседі.

Заманауи оқыту әдістемелерін қолдану арқылы биология сабағын қызықты әрі тиімді етіп өткізуге болады, бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады және олардың болашақта биология саласындағы зерттеу жұмыстарына деген құштарлығын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құнанбаев, А. Биологияны оқыту әдістемесі. Алматы: Қазақ университеті. 2022
2. Исаев, М. Заманауи оқыту әдістері және оларды биология сабағында қолдану. Қазақ білім академиясы. 2021
3. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Жаңа педагогикалық технологиялар мен әдістерді қолдану жөніндегі әдістемелік нұсқаулық. 2023
4. Баймұратова, А. Интерактивті оқыту әдістері мен олардың тиімділігі. Қазақстандық педагогикалық журнал, №3.2020
5. Biggs, J. Teaching for Quality Learning at University. Open University Press.1999

БИОЛОГИЯ ПӘНІНІҢ КЕШЕНДІ СИПАТЫ: ҒЫЛЫМИ БІЛІМДЕРДІҢ БАЙЛАНЫСЫ

Қайырлыбекқызы Әлия
биология пәнінің мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«№22 жалпы орта білім беретін
мектеп-лицейі» КММ

Аннотация: Бұл мақалада биология пәнінің кешенді сипаты және оның ғылымдардың басқа салаларымен байланысы қарастырылады. Биология ғылымы тірі ағзалардың құрылымы, қызметі, дамуы және олармен өзара әрекеттесуін зерттейді, ал бұл білімнің негізінде экология, химия, физика, медицина және басқа да ғылымдармен тығыз байланыс бар. Биология пәні оқушыларға тек биологиялық жүйелерді ғана емес, сонымен қатар оларды зерттеуде қолданылатын әдістер мен ғылыми дүниетаным негіздерін де ұсынады. Кешенді білім беру әдісінің маңыздылығы

биологияның басқа ғылымдармен өзара байланысының терең түсінуіне мүмкіндік береді, бұл оқушылардың табиғатқа және әлемге деген көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Кілт сөздер: биология, кешенді сипаты, ғылымдардың байланысы, экология, химия, физика, білім беру әдістері, интердисциплинарлық білім.

Кіріспе. Биология ғылымы тірі ағзалардың өмірін, құрылымын, функцияларын және оларды қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін зерттейді. Бұл пәннің зерттеу нысаны өте кең және күрделі, өйткені тірі ағзалар көп деңгейлі жүйелер болып табылады, олардың әрқайсысының өзара байланыстары мен дамуы бар. Сондықтан биологияны оқыту барысында тек оның ішкі логикасын ғана емес, сонымен қатар басқа ғылымдармен байланысын да ескеру маңызды. Биологияның басқа ғылымдармен тығыз байланыс орнатуы пәннің кешенді сипатын анықтайды. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде пәндер арасындағы шекараларды жою, пәндераралық байланыстарды дамыту аса маңызды міндет болып табылады. Биологияның басқа ғылымдармен интеграциясы оқушылардың әлемді кешенді түсінуіне, әрі оларды ғылыми тұрғыда талдай алу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Биология пәнінің кешенді сипаты оның әртүрлі ғылыми білімдермен тығыз байланысында көрінеді. Биологияның өз ішінде молекулалық биология, экология, физиология, генетика, цитология және басқа да көптеген салалары бар. Бұл салалардың әрқайсысының жеке зерттеу әдістері мен мәселелері бар, бірақ олар бір-бірімен тығыз байланысты[1].

Биология және химия: Химия биологиямен тығыз байланысты ғылым болып табылады, өйткені барлық тірі ағзалар химиялық процестер негізінде өмір сүреді. Биология мен химия арасындағы байланыс биологиялық молекулалар мен олардың химиялық қасиеттерін зерттеуде айқын көрінеді. Мысалы:

- **ДНҚ және РНҚ құрылымы** — химиялық қосылыстар болып табылатын бұл молекулалар тірі ағзалардағы генетикалық ақпаратты сақтау мен тасымалдауға жауапты.
- **Ферменттер** — бұл биологиялық катализаторлар химиялық реакциялардың жылдамдығын реттейді, яғни олардың қызметі химиялық процестерге тәуелді.
- **Энергетикалық процестер** — химия мен биологияның тоғысуы, мысалы, клеткада болатын химиялық реакциялар, аденозинтрифосфат (АТФ) молекулаларының энергияны тасымалдауы.

Биология және физика: Биология мен физика да тығыз байланысты, себебі тірі ағзалардың құрылымы мен қызметі физикалық заңдылықтарға сәйкес келеді. Физика тірі жүйелердің жұмысын түсіну үшін қажетті ғылыми негіздерді береді. Осыған мысал ретінде:

- **Жасушалық құрылым** — жасуша мембранасының өткізгіштігі, ядроның қалыптасуы, бөліну процестері және электрлік потенциалдар физикалық заңдарға тәуелді.
- **Фотосинтез** — фотондар энергиясының химиялық энергияға түрлену процесі физика және химия ғылымдарының интеграциясын қажет етеді.
- **Термодинамика** — жасушаішілік процестердің жылу алмасуы мен энергияны сақтау үрдістері термодинамиканың негізгі заңдарына негізделеді.

Биология және экология: Экология биологияның бір саласы ретінде тірі ағзалардың табиғатпен, өзара әрекеттесуі мен қоршаған ортаға әсерін зерттейді. Биология мен экологияның байланысы тірі ағзалардың бір-бірімен және экожүйемен өзара байланысы арқылы айқындалады. Бұл тұрғыда экологиялық ғылымдар тірі табиғаттың тұтастығын және биосфераның тепе-теңдігін сақтаудың маңыздылығын түсіндіреді. Мысал ретінде:

- **Экожүйелердің динамикасы** — биотикалық және абиотикалық факторлар арасындағы байланыс экологияны зерттеуде негізгі рөл атқарады.
- **Биологиялық әртүрлілік** — тірі ағзалардың түрлері мен олардың тіршілік ету ортасы арасындағы қарым-қатынасты зерттеу экологияның негізгі саласы болып табылады[2].

Биология және медицина: Биологияның медицинамен байланысы оның денсаулық, аурулар мен олардың алдын алу, емдеу әдістерін зерттеуде маңызды рөл атқарады. Медицинадағы көптеген жаңалықтар биологиялық зерттеулердің нәтижесінде табылған:

- **Генетика** — тұқым қуалайтын аурулардың себептерін зерттеу, генетикалық өзгерістер мен мутацияларды түсіну.
- **Иммунология** — ағзаның инфекциялар мен ауруларға қарсы тұру қабілеті, иммундық жүйе туралы білім биология ғылымынан туындайды.
- **Фармакология** — дәрі-дәрмектер мен емдеу әдістерін әзірлеуде биологияның маңызы зор.

Биология пәнінің оқытылуы оқушылардың басқа ғылымдармен байланыстарын ашу арқылы тереңдетіледі. Пәндер арасындағы байланыстарды көрсету — бұл кешенді білім беру үдерісінің тиімділігін арттырады. Биология сабағында пәндер арасындағы байланыстарды енгізу:

- Оқушылардың пәндер аралық ойлау қабілеттерін дамытады.
- Әр түрлі ғылымдар туралы толыққанды түсінік қалыптастырады.
- Тұтас әлем туралы білім алуға ықпал етеді[3].

Биология сабағында экологияның, химияның, физиканың және басқа да ғылымдардың элементтерін қолдану оқушыларға биологияның кешенді сипатын, оның барлық ғылымдармен байланысын түсінуге мүмкіндік береді. Биология пәні — табиғаттағы тірі ағзаларды зерттейтін ғылым ретінде өзге де ғылым салаларымен тығыз байланысқан. Биологияның кешенді сипаты, оның химия, физика, экология, медицина секілді ғылымдармен үйлесімі пәнді оқытудың сапасын арттырады, оқушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтеді. Биологияны оқыту барысында пәндер арасындағы байланысты көрсету оқушылардың пәнді жан-жақты түсінуіне мүмкіндік береді, оларды әртүрлі ғылымдармен таныстырып, ғылыми әдістерді пайдалану дағдыларын дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Баймұратова, А. (2021). **Биологияны оқыту әдістемесі: Теория және практика.** Алматы: Рауан.
2. Сатыбалдиев, А. (2020). **Ғылыми білімдердің интеграциясы және оның білім берудегі маңызы.** Қазақ университеті.
3. Фрейд, И. (2022). **Биологияның физикамен және химиямен байланысы.** Санкт-Петербург: Ғылым.

БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Адил'баева Асем Еркеновна

Химия пәнінің мұғалімі

Абай облысы білім басқармасы

Семей қаласы білім бөлімінің

«№32 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Аннотация: Бұл мақалада бейорганикалық химияны оқыту процесінде белсенді оқыту әдістерін қолдану жолдары қарастырылады. Белсенді әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, танымдық белсенділігін дамытады. Мақалада жобалық оқыту, зерттеу әдісі, саралап оқыту, коллаборативті (топтық) жұмыс, ойын элементтері және цифрлық технологияларды қолдану тәжірибелері сипатталады. Белсенді әдістердің бейорганикалық химия тақырыптарын меңгертудегі тиімділігі нақты мысалдармен дәлелденген.

Кілт сөздер: белсенді оқыту, бейорганикалық химия, оқыту әдістемесі, саралап оқыту, оқушы белсенділігі, зерттеу әдісі, химияны оқыту, интерактивті әдістер

Білім беру үрдісінде оқушылардың теориялық материалды меңгеруі ғана жеткіліксіз. Әсіресе химия сияқты салада — бейорганикалық химияда — құрамында көптеген тұжырымдар, реакциялар, құрылымдар, дұрыс формулалар мен симметрия заңдылықтары бар. Осы себепті, оқушылардың түсінігі терең болуы үшін белсенді оқыту әдістерін енгізу қажет. Белсенді оқыту әдістері — оқушының сабақ барысында танымдық, коммуникативтік және практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған тәсілдер. Олар оқушыны тек тыңдаушы емес, білім процесінің белсенді қатысушысы ретінде қарастырады. Белсенді оқыту — оқушылардың өздігінен ақпарат іздеуіне, талдап ойлауға, сыни тұрғыдан сұрақ қоюға, өз пайымдары мен қорытындыларын жасауға шақыратын оқыту әдісі. Бұл әдістер білімнің бекіуін күшейтіп, есте сақтау мен қолданысқа көшуіне ықпал етеді.

Бейорганикалық химияда теориялық тұжырымдарды, құрылымдық ерекшеліктерді, периодтық жүйені, тартылыс-қысым, симметрия, лигандтар, оксидтер, тотықсыздану-тотықтану реакциялары сияқты күрделі ұғымдарды меңгерту үшін белсенді әдістер мәнді. Теориялық білімнің өмірлік жағдаятқа, практикалық мәселелерге байланыстырылуы оқушы түсінігін жүйелі етеді[1].

Белсенді әдістердің түрлері және бейорганикалық химияда қолданылуы

Төменде химия сабағында, соның ішінде бейорганикалық химияда қолдануға жарамды бірнеше белсенді әдіс түрлері көрсетілген:

- **Сұрақ-жауап және диалог:** Мұғалім оқушыларға реакция механизмін түсіндіріп болған соң, сұрақтар қояды: «Неліктен мына PbO тәрізді оксид тотықсыздану реакциясында сутек иондарын береді?», «Бұл лижанд арасындағы әсер қалай өзгереді?». Оқушылар өздері сұрақтар қойып, диалог арқылы түсініктерін тереңдетеді[2].
- **Зерттеушілік-ізденушілік әдіс:** Мысалы, металдардың реакция қабілетін топтық тәжірибеде салыстыру; әр топқа берілген металдардың тотық-тотықсыздану реакциялары; оқушылар теорияны экспериментпен салыстырып, нәтижелерін

талдайды. Бұл әдіс оқушылардың зерттеу дағдыларын, логика мен талдау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

- **Топтық жұмыстану мен ынтымақтастық:** Оқушылар жұптасып немесе топтасып жұмыс істей отырып, бейорганикалық химияның белгілі бір тақырыбына арналған тапсырмаларды шешеді. Мысалы, периодтық жүйе элементтерінің қасиеттерін салыстыру, лигандтардың типін анықтау, т.б. Әрбір оқушының рөлі бар — жазушы, талдаушы, баяндамашы, бақылаушы.
- **Ойын-әлпетті әдістер:** карталар, кроссвордтар, жұмбақтар, «лиганд-синглондары» ойындары, құрылымдарды құрастыру ойындары арқылы оқушылар білім мен түсінікті ойын түрінде меңгереді.
- **Проблема-немесе жобалық оқыту:** мысалы, оқушыларға берілген нақты мәселе: «Суық климатта коррозияны болдырмау үшін қандай металдау қажет?» немесе «Алюминий мен темірдің қоршаған ортаға әсерін талдау». Әр топ зерттеп, презентация жасайды. Мұндай тапсырмалар пән бойынша теорияны практикамен байланыстырады.
- **Виртуалды симуляциялар мен модельдеу:** Онлайн-симуляция кезін изпольз PhET немесе басқа интерактивті платформалар арқылы бейорганикалық химиядағы атомдық радиус, иондық заряд, электрондық конфигурация, туып жүруі мүмкін реакцияларды модельдеу[3].

Қолданылатын белсенді оқыту әдістері:

Әдіс атауы	Қолдану мүмкіндігі	Тиімділігі
Жобалық оқыту	«Металдардың қасиеттері», «Тұздар» тақырыптарында шағын зерттеу жобаларын қорғау	Ізденіс пен шығармашылықты дамытады
Зерттеу әдісі	Заттардың реакцияға түсу шарттарын бақылау	Ғылыми ойлау, дәлелдеу дағдылары қалыптасады
Интерактивті әдістер (Padlet, Quizizz, Kahoot)	Сабақты бекіту, рефлексия кезеңінде	Қызығушылық пен жылдам ойлауды дамытады
Саралап оқыту	«Қышқылдар», «Оксидтер» тақырыптарында тапсырмаларды оқушы деңгейіне сай беру	Жекелеген оқушылармен жұмыс жүргізуге мүмкіндік
Коллаборативті әдістер (топтық жұмыс)	Реакция теңдеулерін құрастыруда, есеп шығару кезінде	Бір-бірінен үйрену, ой бөлісу дағдысы дамиды
Ойын элементтері	Химиялық домино, карточкалармен жұмыс	Қызығушылықты арттыру, еркін ой айту

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмахан Қ. – «Химияны оқыту әдістемесі», Алматы: Рауан, 2020.
2. Әбішева Г. – «Химия сабақтарында белсенді әдістерді қолдану жолдары» // Химия – мектепте журналы, №3, 2021.
3. Қабдолова З.Ә. – «Жаңартылған білім мазмұнында химияны оқыту ерекшеліктері» // Білім беру әдістемесі, 2022.
4. МОН РК. Химия пәні бойынша оқу бағдарламасы (2022).
5. Biggs, J. (1999). Teaching for Quality Learning at University. Open University Press

ЖАСУША ТЕОРИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ: ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ТАРИХЫ МЕН МАҢЫЗЫ

Саяхова Гульмира Төлеубекова
биология пәнінің мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«№22 жалпы орта білім беретін
мектеп-лицейі» КММ

Аннотация: Бұл мақалада жасуша теориясының қалыптасуы мен даму тарихы, оның негізгі ғылыми зерттеулерінің нәтижелері және биология ғылымындағы маңызы қарастырылады. Жасуша теориясы — биологияның негізгі тұжырымдамаларының бірі болып табылады және оның негіздері клетка құрылымының зерттеулеріне негізделген. Мақалада алғашқы ғылыми зерттеулердің кезеңдері, жасуша теориясының қалыптасуына әсер еткен ғалымдар мен олардың ашқан жаңалықтары, сонымен қатар осы теорияның ғылым мен медицинадағы маңызы талқыланады.

Кілт сөздер: жасуша теориясы, клетка, ғылыми зерттеулер, биология, жасуша құрылымы, ғалымдар, ғылым тарихы.

Кіріспе. Жасуша теориясы биологияның негізгі тұжырымдамасы ретінде барлық тірі ағзалардың негізгі құрылымдық және функционалдық бірлігі ретінде клетканы қабылдайды. Бұл теорияның қалыптасуы ғылым тарихында ерекше орын алады, себебі ол биологияның басқа да маңызды ұғымдарының негізін қалады. Жасушаның құрылымы мен функцияларын зерттеу арқылы ғалымдар тіршіліктің негіздерін түсінуге жақындай бастады. Жасуша теориясының қалыптасуы үшін ғасырлар бойы жалғасқан зерттеулердің нәтижесінде көптеген жаңалықтар ашылды, бұл ғылымның басқа салаларының дамуына да өз әсерін тигізді.

Жасуша теориясының қалыптасуы: Ғылыми зерттеулердің тарихы

Алғашқы зерттеулер және микроскоптың пайда болуы

Жасуша теориясының қалыптасуындағы алғашқы қадамдар микроскоптың дамуымен байланысты болды. 17 ғасырда алғаш рет көзге көрінбейтін құрылымдарды зерттеу үшін микроскоптар қолданылды. Голландиялық ғалым **Антони ван Левенгук** 1674 жылы алғашқы рет адамның жасушаларын (немесе клеткаларын) көруге мүмкіндік беретін микроскопты жасап, оларды зерттей бастады. Ол адам қаны мен бұлшық еттерінде көптеген клеткалардың бар екенін байқап, жасушаның өмір сүрудің негізі екенін түсінді.

Роберт Гуктың жаңалығы (1665)

Жасуша теориясының негізін қалаған маңызды тұлғалардың бірі — ағылшын ғалымы Роберт Гук. 1665 жылы ол өзінің «Микрография» атты еңбегінде, алғаш рет өсімдік клеткасын сипаттап, жасушаны ашқандығын мәлімдеді. Гук жасушаны өз зерттеулерінде кәдімгі жібек ағашынан алынған қабықшаларда (қабықты жасушалар) көруге болатындығын айтқан. Ол бұл құрылымдарды «клеткалар» деп атады, бұл термин кейін ғылымда кеңінен қолданылатын болды.

Матиас Шлейден мен Теодор Шваннның жұмысы (1838-1839)

Жасуша теориясының екінші кезеңі XIX ғасырдың басында болды. **Матиас Шлейден** (1838) және **Теодор Шванн** (1839) жасуша теориясының іргелі тұжырымдарын енгізді.

- Шлейден өсімдік әлемінің барлық бөліктері жасушалардан тұратынын айтты. Ол барлық өсімдік клеткаларын зерттеп, олардың тіршілігінің негізі клеткалар екенін анықтады.

- Шванн жануарлар мен өсімдіктердегі клеткалардың ұқсастығын атап өтті және олардың екі әлемдегі барлық тіршілік иелерінің негізгі құрылымдық бірлігі екенін білдірді.

Осылайша, Шлейден мен Шванн алғаш рет жасуша теориясының негізгі қағидаларын тұжырымдап, жасуша барлық тірі ағзалардың құрылымдық бірлігі екенін анықтады. Рудольф Вирховтың қосқан үлесі (1855). Жасуша теориясын толықтыруда Рудольф Вирхов ерекше рөл атқарды. 1855 жылы Вирхов өзінің «*Omnis cellula e cellula*» деген әйгілі принципін жариялады, яғни «әрбір клетка тек басқа клеткадан ғана пайда болады» деп айтқан. Бұл жаңалық жасуша теориясын дамытудың маңызды кезеңі болды, себебі ол жасушаның көбеюі мен клеткалық бөлісу процесін түсінуге мүмкіндік берді.

Жасуша теориясының мәні мен маңызы. Жасуша теориясының қалыптасуы биология ғылымына үлкен әсер етті және тірі ағзалардың құрылымын түсінудегі революциялық өзгеріс болды. Бұл теорияның маңыздылығы бірнеше бағытта көрінеді:

Биологияның негізін қалады. Жасуша теориясы биологияның негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Ол тірі ағзалардың құрылымдық бірлігі ретінде клетканы анықтап, тіршіліктің барлық деңгейлерін түсінуге жол ашты. Осы теорияның арқасында биология ғылымы басқа табиғи ғылымдармен (мысалы, химия мен физика) өзара байланысын нығайтты.

Медицинаның дамуына ықпал етті. Жасуша теориясының қалыптасуы медицина саласында да үлкен серпіліс туғызды. Жасушаның құрылымы мен функцияларын зерттеу арқылы ғалымдар түрлі аурулардың механизмдерін, мысалы, қатерлі ісіктер мен инфекциялық ауруларды түсінуге мүмкіндік алды. Вирховтың жасуша бөлісінің және оның көбею заңдылықтарын ашуы патологиялық жағдайларды диагностикалаудың негізін қалаған.

Жасуша биологиясының қалыптасуы. Жасуша теориясы биологияның жасушалық бағытының пайда болуына себеп болды. Бүгінгі таңда жасуша биологиясы өсімдіктердің, жануарлардың және микроорганизмдердің клеткалық құрылымын зерттейтін ғылым ретінде қалыптасқан. Бұл сала молекулалық биология мен генетиканың дамуына ықпал етті.

Жасушалық зерттеулердің биотехнологияға әсері. Жасуша теориясы биотехнологияның дамуына да ықпал етті. Жасушалардың химиялық және биологиялық процестерін зерттеу арқылы ғалымдар генетикалық инженерия, клеткалық терапия, жасушалық мәдениеттер сияқты көптеген жаңа технологияларды дамытуға мүмкіндік алды. Жасуша теориясының қалыптасуы — ғылым тарихындағы маңызды кезеңдердің бірі. Бұл теорияның негізін қалаған ғалымдардың зерттеулері қазіргі биология, медицина және биотехнология салаларындағы көптеген жетістіктердің негізін қалады. Жасуша теориясы тірі ағзалардың құрылымын түсінуге мүмкіндік беріп қана қоймай, оның дамуындағы, көбеюіндегі, аурулардағы және басқа да биологиялық процестердегі негізгі заңдылықтарды анықтады. Бұл теория биологияның басқа ғылымдармен тығыз байланысын нығайтып, қазіргі ғылымның дамуына зор үлес қосты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Purves, W. K., et al. Life: The Science of Biology. 11th edition. Sinauer Associates. 2018
2. Alberts, B., et al. Molecular Biology of the Cell. 6th edition. Garland Science. 2015
3. Gifford, J. The History of Cell Theory. Cambridge University Press. 2016
4. Karp, G. Cell and Molecular Biology: Concepts and Experiments. 6th edition. John Wiley & Sons. 2010

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Садуакасова Айжан Магазовна
қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәнінің мұғалімі
Ұлытау облыстық білім басқармасы
Сәтбаев қалалық білім бөлімінің
«№27 жалпы білім беретін мектебі» КММ

Аннотация. Бұл мақалада оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруда мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамытудың маңыздылығы мен тиімді жолдары қарастырылады. Мәтінмен жұмыс оқу үдерісінде оқушының танымдық, тілдік және логикалық қабілеттерін жетілдірудің негізгі құралы болып табылады. Оқу сауаттылығы ұғымын теориялық тұрғыдан

негіздей отырып, мәтінмен жұмыс жасау барысында қолдануға болатын әдіс-тәсілдерді, нақты сабақ үлгілері мен практикалық нұсқауларды ұсынылған. Сондай-ақ оқу сауаттылығын қалыптастыруда мұғалімнің кәсіби рөлі мен шығармашылық әдіс-тәсілдер арқылы жүргізілетін жұмыстың маңыздылығы айқындалады.

Кілт сөздер: оқу сауаттылығы, мәтінмен жұмыс, функционалдық сауаттылық, қазақ тілі сабақтары, тілдік дағды, танымдық қабілет, кіріктірілген сабақ, білім беру мазмұны

Білім беру саласында бүгінгі ғылым-технологиялық өзгерістер мен жаһандану үрдісі білімнің қолданыс аспектісін бұрынғыдан да маңызды етті. Қазіргі мектептің басты міндеті — оқушыны тек теориялық біліммен қаруландыру емес, сол білімді өмірлік жағдайларда тиімді қолдана білетін функционалдық сауатты тұлғаға дайындау. Мұндай мақсатқа жетуде оқу сауаттылығы ұғымы алдыңғы планға шығады.

Оқу сауаттылығы – оқушының жазылған мәтіндерді түсініп оқу, ақпаратты талдау, оны өз мақсаттары үшін пайдалану және өмірлік жағдаяттарда шешім шығару мүмкіндігі. Бұл — ХХІ ғасыр әмбебап құзыреті. Жаһандық зерттеулер (PISA, PIRLS) мәтінді түсіну мен онымен жұмыс істеу оқушылардың оқу-танымдық жетістігінің басты көрсеткіштерінің бірі екенін көрсетеді. Мәтінмен жұмыс — оқу сауаттылығын дамытуда ең тиімді құралдардың бірі. Себебі мәтін — тіл, ой, ақпарат интеграциясы. Мәтінді дұрыс оқу, ой қорыту, мәтіндік құрылымды талдау, мазмұнды басып алу — бұл қабілеттер оқушыға пәндік материалды терең меңгеруге, жан-жақты ойлауға және өз ойын дәл жеткізуге мүмкіндік береді. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында, жалпы оқу үдерісінде мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамыту бағытында жүйелі жұмыстар жүргізу қазіргі білім стандарттарының қажетті шарты.

Негізгі бөлім. Теориялық негіздер: оқу сауаттылығы мен мәтінмен жұмыс істеу
Оқу сауаттылығы — бұл оқушының жазба мәтінді түсіну, оны талдау және бағалау дағдылары, мәтін арқылы ақпарат алмасу және өз ойларын жеткізу қабілеті. Бұл ұғым тек қазақ тілінде ғана емес, барлық пәндерде мәтіндік дағдыларды талап етеді.

Мәтінмен жұмыс істеу — оқу сауаттылығын дамытудағы негізгі іс-әрекет формасы. Бұл жерде «мәтін» сөзі кең мағынада қолданылып, әр түрлі мәтін түрлері (ақпараттық, көркем, ғылыми-көпшілік, дискуссиялық) кіреді. Мәтінмен жұмыс істеу мына әрекеттерді қамтиды:

- Мәтінді қабылдау (оқу, тыңдау)
- Мәтінді түсіну (мағынаны ашу, негізгі ойды анықтау)
- Мәтін құрылымын талдау (абзацтар мен бөлімдер, сөйлемдік құрылым)
- Мәтін бойынша ой қорыту, салыстыру, бағалау

- Мәтін негізінде өз ой қалыптастыру, жазу немесе сөйлеу

Оқу сауаттылығының жоғары деңгейі оқушыға пәндік білімді терең меңгеруге, басқа пәндерге көшуге және өмірлік міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

2. Мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамытудағы мәселе мен мүмкіндіктер

Мектепте көп жағдайда мәтінмен жұмыс тек мәтінді оқу және мазмұндама жазу арқылы шектеледі. Бірақ бұл жеткіліксіз. Оқушылар мәтін құрылымын білмей немесе мәтінді талдау дағдылары төмен болған жағдайда, мәтінді толық түсіне алмайды, негізгі ойды ажырата алмайды, өз пайымын қалыптастыра алмайды.

Сонымен қатар, кейбір оқушылардың сөздік қоры төмен немесе тілдік нормативтерге (лексика, грамматика) байланысты мәселелері болуы мүмкін. Бұл оларға мәтіндегі жаңа сөздер мен синтаксистік құрылымдарды меңгеруге кедергі жасайды.

Дегенмен, педагогикалық тәсілдерді дұрыс таңдаған жағдайда мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамытуға үлкен мүмкіндіктер бар. Мәтінді оқу, түсіну, талдау, қайта өңдеу, шығармашылық жазу және диалог, пікірталас арқылы интерпретациялау — барлығы оқу сауаттылығының даму жолдары.

Әдістемелік ұсынымдар мен тиімді тәсілдер

Мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамыту үшін келесі әдістер мен тәсілдерді қолдану тиімді:

- Кезеңдік мәтінмен жұмыс: Мәтінді бөлімдеп оқу, әр бөлімнен кейін сұрақтар қою, абзацтар бойынша ой бөлісу. Бұл оқушыларға мәтінді құрамдас бөліктеріне бөлшектеуді, негізгіні бөліп алуды үйретеді.
- Сұрақ-жауап жүйесі (жеңілден күрделілерге): Ашық және жабық сұрақтар арқылы мәтінге талдау жүргізу. Мысалы, «Бұл бөлім не туралы?», «Автор не айтқысы келген?», «Егер сен болсаң, қалай болар еді?».
- Карта, сызба, схема қолдану: Мәтін құрылымын визуализациялау – кейіпкерлер, оқиға желісі, себеп-салдар қатынас сызбалары. Бұл мәтінді «көру арқылы» түсінуге көмектеседі.
- Рөлдік ойын, драматизация: Мәтіндегі кейіпкерлердің рөлдерін бөліп, сахналау, оқиғаның кейбір бөлігін рөлдермен көрсету — мәтін мазмұнын терең ұғынуға ықпал етеді.
- Мәтінді өз сөзімен айту, қайта жазу: Оқылған мәтінді қысқаша өз сөзімен баяндау, мазмұнын қайта құру — оқушының түсіну деңгейін арттырады.
- Салыстыру, бағалау, талқылау: Бір мәтінді бірнеше оқушының түсінігімен салыстыру, пікірталас, «артық/кем» тұстарды анықтау – аналитикалық ойлауды дамытады.
- Кіріктірілген сабақтар: Өзге пәндердің мәтіндерімен (табиғат, тарих, әдебиет) жұмыс істеу арқылы оқушы мәтінді әр салада тиімді қолдануға машықтанады.
- Және арнайы бағыттағы: «Оқу сауаттылығы» сияқты авторлық бағдарламалар мәтінмен жұмыс істеудің түрлі әдіс-тәсілдерін ұсынады.

Практикалық мысалдар мен сабақ үлгілері

Мысалы, орта буын сыныпта қазақ тілі сабағында мәтін «Көктем келді» деген тақырыпта беріледі. Мұғалім келесі кезеңдер бойынша жұмыс жүргізуі мүмкін:

1. Алдын ала активация: Көктем туралы оқушылардың мағлұматтарын сөйлету, табиғаттың қандай белгілері бар екенін сұрау.
2. Мәтінді кезең-кезең оқу: Мәтінді үш абзацқа бөліп, әр абзацты оқығаннан соң кіші сұрақтар қою: «Бұл абзацта не баяндалады?», «Көлемі қандай сөздер кездеседі?»
3. Сөздік жұмыс: Мәтінде кездесетін жаңа сөздерді анықтау, олардың мағынасын түсіндіру.
4. Схема жасау: Оқушылар мәтін құрылымын сурет арқылы немесе схема түрінде көрсету.
5. Талдау: Себеп-салдар, өзгерістер, салыстыру, болжау сұрақтары.
6. Шығармашылық жазу: «Егер мен көктем болсам...» деген тақырыпта қысқаша хат, эссе жазу.

7. Пікірталас/диалог: «Көктемнің маған ең ұнаған белгісі қандай?» деген тақырыпта жұптасып әңгімелесу.
8. Рефлексия: Оқушыдан: «Не үйрендің? Қандай сұрақтар қиын болды?» деген сұрақтар арқылы кері байланыс жинау.

Бұл тәсілдер оқушыны пассивті қабылдаушыдан танымдық субъект деңгейіне көтереді. Оқушы мәтінді өз ойынмен қайта өңдеп, мағына мен құрылымды өз арасында байланыстыра отырып, функционалдық сауаттылыққа қарай қадам басады.

Оқушылардың оқу сауаттылығын арттыруда мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамыту – тек қазақ тілі сабақтарының міндеті емес, жалпы білім беру жүйесінің маңызды міндеті. Мәтінмен жұмыс істеу — тіл, ой, ақпарат интеграциясын жүзеге асыратын күрделі үрдіс. Оқушы мәтінді дұрыс түсініп, талдап, оның мазмұнын құрылым арқылы қабылдап, өз ойын жүйелі жеткізе алатын болса, ол функционалдық сауаттылыққа қол жеткізеді. Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында мәтінді әр кезеңде жүйелі жұмыс, кіріктірілген тәсілдер, коммуникативтік тапсырмалар, шығармашылық жұмыс арқылы оқу сауаттылығының даму жолдарын ұйымдастыру маңызды. Мұғалім үшін — бұл пассивті жаттықтыру емес, оқушының субъектілігіне басымдық беретін, ойландырушы, бағыттаушы рөл атқару. Осылайша, мәтінмен жұмыс істеу қабілетін дамыту — оқушының тек білімі мен ақпараттық дағдысын емес, ойлау мәдениетін, тілдік тұлғасын, өмірге қажетті құзыреттілігін қалыптастыратын негіз. Бұл — ХХІ ғасыр талабына сай білім берудің негізгі міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазиев А.Қ. «Оқу сауаттылығы – білім сапасының көрсеткіші». – Алматы: Білім, 2022.
2. Жолдасбекова С.М. «Қазақ тілін оқыту әдістемесі». – Астана: Фолиант, 2021.
3. Ысқақ Б. «Функционалдық сауаттылық: теория және практика». – Алматы: Рауан, 2020.
4. OECD (PISA) Reports – Reading Literacy Framework. 2018–2022.
5. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. «Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы әдістемелік нұсқаулықтар», 2023.

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚАЗАҚ ТІЛІ ГРАММАТИКАСЫНЫҢ РӨЛІ

Медетова Анара Канатказыевна
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі
Абай облысы білім басқармасы
Семей қаласы білім бөлімінің
«№ 18 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ
Аннотация. Бұл мақалада қазақ тілі пәні бойынша функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызды тетігі ретінде грамматикалық білімнің орны қарастырылады. Қазақ тілі грамматикасын оқытудың мазмұнын жаңартылған білім беру бағдарламаларына сәйкестендіру, оны өмірлік жағдаяттармен байланыстыру, мәтінмен жұмыс арқылы тілдік тұлға қалыптастырудағы әдістерді ұсынылады. Грамматиканы оқытудағы негізгі мақсат — оқушының тілдік нормаларды түсініп, оларды нақты коммуникативтік жағдайда орынды қолдана білу дағдыларын дамыту. Мақалада грамматикалық білімді функционалдық сауаттылықпен кіріктіре оқытудың тиімді жолдары мен практикалық ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, грамматика, тілдік құзыреттілік, коммуникативтік дағды, мәтін, жаңартылған білім беру, қазақ тілі.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – оқушыны тек қана теориялық біліммен қаруландыру емес, сонымен қатар алған білімін күнделікті өмірде тиімді қолдануға үйрету. Бұл бағытта оқушының жеке тұлға ретінде дамуы, сыни тұрғыда ойлауы, түрлі өмірлік жағдаяттарда өз бетімен шешім қабылдай білуі маңызды. Осы талаптар функционалдық сауаттылық ұғымының өзектілігін арттырып отыр[1].

Негізгі бөлім. Функционалдық сауаттылық – бұл оқушының мәтінді немесе ақпаратты түсініп, талдап, сол негізде өз ойын сауатты жеткізе алуы, түрлі салаларда алынған білімді нақты өмірлік жағдайларда тиімді пайдалана білуі. Бұл – ХХІ ғасыр білімінің басты көрсеткіштерінің бірі. Функционалдық сауаттылығы жоғары оқушы өз ойын дәл, нақты, логикалық түрде жеткізе алады, мағынаны қате түсінбейді және ақпаратпен дұрыс жұмыс істей алады. Мектептегі оқу үдерісінде функционалдық сауаттылықты дамыту көптеген пәндер арқылы жүзеге асырылады. Дегенмен, бұл қабілетті қалыптастыруда қазақ тілі пәні мен соның ішінде грамматикалық білімнің алатын орны ерекше. Себебі тіл – ойды жеткізудің, қарым-қатынас жасаудың құралы. Ал грамматика – сол тілдің құрылымдық жүйесін меңгертетін негізгі сала. Оқушы тілдік құрылымдарды (сөйлем мүшелері, сөз таптары, байланысу түрлері т.б.) дұрыс меңгермейінше, өз ойын жүйелі түрде жеткізе алмайды. Яғни, грамматикалық білім – тілдік сауаттылықтың іргетасы, ал тілдік сауаттылық функционалдық сауаттылықтың маңызды бір тармағы болып табылады..

Грамматиканың функционалдық сауаттылықпен байланысы
Грамматика – тілдің құрылымдық жүйесі. Ол оқушыға тілдік бірліктердің қызметін түсіндіреді, дұрыс сөйлеу мен жазудың негізін қалайды. Функционалдық сауаттылықты дамыту үшін оқушы:

- Мәтінді түсініп оқи алуы,
- Ақпаратты сұрыптай білуі,
- Сауатты жазып, өз ойын жеткізе алуы керек.

Бұл дағдылардың барлығы грамматикалық нормаларды меңгерумен тікелей байланысты[2].
Грамматиканы өмірлік жағдаяттармен байланыстыру

Дәстүрлі жаттығуларды заманауи тәсілдермен алмастыру — функционалдық сауаттылықты дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы:

- Мәтіннен сөйлем мүшелерін табу емес, мәтіннің құрылымын талдау, ой бағытын түсіну;
- Етістіктің рай түрлерін жаттау емес, өмірлік жағдаяттағы сөйлесу үлгісін жасау.

Осылайша грамматикалық ұғым оқушы санасында тілдік құрал ретінде ғана емес, коммуникативтік қажеттілікке қызмет ететін жүйе ретінде қалыптасады.

Мәтінмен жұмыс – негізгі құрал

Функционалдық сауаттылық мәтінмен жұмыс жасау арқылы қалыптасады. Мәтінмен жұмыс кезінде:

- Сөз тіркесі мен сөйлем құрылымын таниды;
- Мағына бірліктерін талдайды;
- Автордың көзқарасын анықтайды;
- Өз ойын дәлелдеп жазады.

Мысалы, шығарма жазу барысында оқушы грамматикалық норманы сақтай отырып, ойын жүйелі жеткізуді үйренеді. Диалог құрастыру, хат жазу, күнделік жүргізу, публицистикалық мәтіндерге жауап жазу сияқты тапсырмалар грамматикалық білімді коммуникативтік дағдымен ұштастырады. Интеграцияланған және құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар

Қазақ тілі сабақтарында пәнаралық байланысты орнатып, грамматиканы әдебиет, тарих, өмірмен байланыстыра оқыту оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Мысалы:

- Тарихи тұлғалардың өмірінен алынған үзінділер арқылы сөйлемнің құрылымын талдау;
- Ғылыми мақала құрылымы арқылы сөйлем мүшелерін түсіндіру;
- Әдеби кейіпкерлер арқылы есімдіктің түрлерін меңгеру және т.б.[3,5].

Қазақ тілі сабақтарында грамматикалық білімді оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру құралы ретінде қарастыру – білім берудің өзекті бағыты. Грамматиканы оқытудағы басты мақсат – оқушының тілдік нормаларды дұрыс меңгеріп қана қоймай, оларды өмірлік жағдаяттарда орынды қолдана алуы. Оқушының сөйлеу мәдениеті, сауатты жазуы, пікірін жүйелі жеткізуі – бәрі де грамматикалық сауаттылықтың нәтижесі. Сондықтан заманауи әдістер мен кіріктірілген тәсілдерді қолдана отырып, грамматиканы терең, мәнді және өмірмен байланыста оқыту – қазақ тілі мұғалімінің басты міндеті болып қала береді. Грамматикалық нормаларды жалаң меңгерту емес, оларды оқушының коммуникативтік, тілдік және логикалық дағдыларымен байланыстыра отырып оқыту – бүгінгі білім берудің маңызды бағыты. Грамматиканы дұрыс оқытудағы негізгі мақсат – оқушыға тілдің құрылымдық заңдылықтарын меңгерту ғана емес, сонымен қатар сол білімді нақты өмірлік жағдаяттарда орынды, тиімді қолдана алу қабілетін дамыту. Мысалы, оқушы белгілі бір сөз таптарының қызметін, сөйлем мүшелерінің байланысын теория жүзінде біліп қана қоймай, күнделікті сөйлеуінде, жазбаша жұмыстарында, пікірталас немесе эссе жазу кезінде орынды қолдана алуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту аясында қазақ тілі пәнінен оқу бағдарламасы (жалпы орта білім беру деңгейі). — Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2016.
2. Құдайбергенова К.С. «Функционалдық сауаттылық: теориясы мен практикасы». — Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Жұбанова З. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. — Алматы: Рауан, 2021.
4. Білім беру саласындағы заманауи әдістемелер жинағы / Жалпы білім беретін мектеп мұғалімдеріне арналған әдістемелік құрал. — Астана: НЗМ ДББҰ, 2020.
5. Айғабылова Н. Қазақ тілінің грамматикалық негіздері және оқыту әдістемесі. — Алматы: Атамұра, 2019.

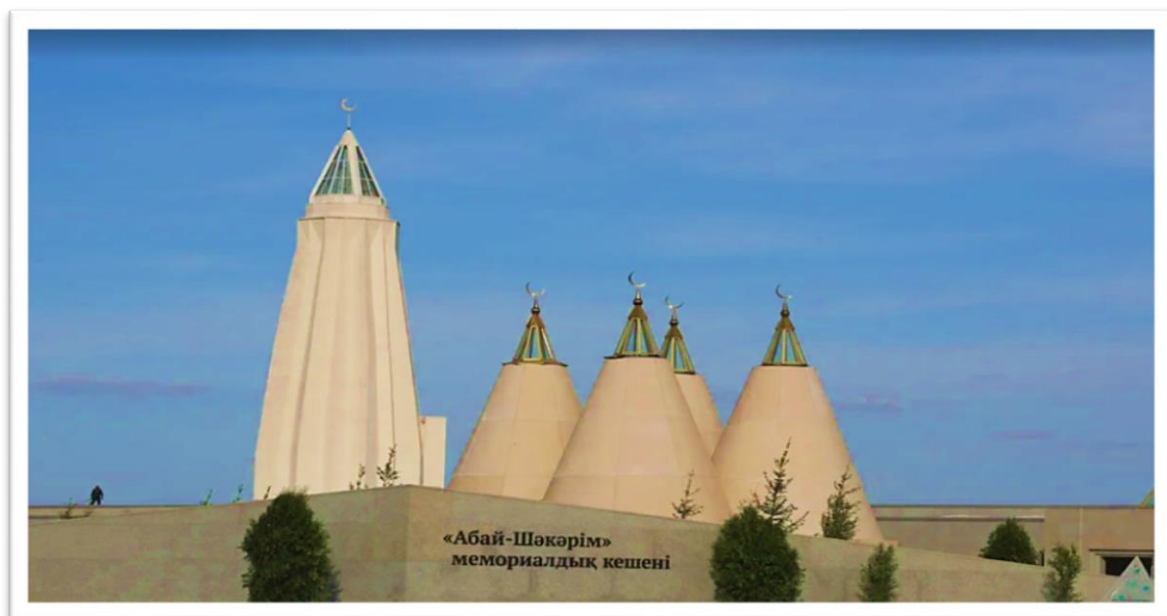
АБАЙДЫҢ ҚАРА СӨЗДЕРІ ОН ТӨРТІНШІ СӨЗ

Тірі адамның жүректен аяулы жері бола ма? Біздің қазақтың жүректі кісі дегені - батыр кісі дегені. Онан басқа жүректің қасиеттерін анықтап біле алмайды. Рақымдылық, мейірбандылық, әртүрлі істе адам баласын өз бауырым деп, өзіне ойлағандай оларға да болса игі еді демек, бұлар - жүрек ісі. Асықтық та - жүректің ісі. Тіл жүректің айтқанына көнсе, жалған шықпайды. Амалдың тілін алса, жүрек ұмыт қалады. Қазақтың «жүректісі» мақтауға сыймайды. Айтқанға көнгіш, уағдада тұрғыш,

бойын жаманшылықтан тез жиып алғыш, көштің соңынан итше ере бермей, адасқан көптен атының басын бұрып алуға жараған, әділетті ақыл мойындаған нәрсеге, қиын да болса, мойындау, әділетті ақыл мойындамаған нәрсеге, оңай да болса, мойындамау - ерлік, батырлық осы болмаса, қазақтың айтқан батыры - әншейін жүректі емес, қасқыр жүректі деген сөз.

Қазақ та адам баласы ғой, көбі ақылсыздығынан азбайды, ақылдың сөзін ұғып аларлық жүректе жігер, қайрат, байлаулылықтың жоқтығынан азады. Білімді білсе де, арсыз, қайратсыздығынан ескермей, ұстамай кетеді. Жаманшылыққа бір елігіп кеткен соң, бойын жиып алып кетерлік қайрат қазақта кем болады. Осы жұрттың көбінің айтып жүрген мықты жігіт, ер жігіт, пысық жігіт деп ат қойып жүрген кісілерінің бәрі - пәлеге, жаманшылыққа еліртпек үшін, бірін-бірі «айда, батырлап!» қыздырып алады да, артын ойлатпай, азғыратұғын сөздер

Ескерту: Журналда жарияланған материалдарды басқа жаққа сілтемесіз көшіріп салуға болмайды.

Материалы, опубликованные в журнале, нельзя размещать в других источниках без указания ссылки.

Materials published in the journal may not be reposted elsewhere without proper citation.